

Klemen Pust

»Za odkup ubogih sužnjev, naših podanikov«. Reševanje Benečanov iz osmanskega in Osmanov iz beneškega suženjstva na območju vzhodnega Jadrana v 16. stoletju

UDK 355.01(262.3)"15"

UDC 355.01(262.3)"15"

PUST Klemen, dr., asistent, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, SI-6000 Koper, Garibaldijska 1, klemen.pust@zrs.upr.si

PUST Klemen, PhD., Assistant, University of Primorska, Science Research centre of Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijska 1, klemen.pust@zrs.upr.si

»Za odkup ubogih sužnjev, naših podanikov«. Reševanje Benečanov iz osmanskega in Osmanov iz beneškega suženjstva na območju vzhodnega Jadrana v 16. stoletju

"For the Redemption of Poor Slaves, Our Subjects": Rescuing the Venetians from the Ottoman Slavery and the Ottomans from the Slavery of the Venetians in 16th-Century East Adriatic

Zgodovinski časopis, Ljubljana 64/2010 (142), št. 3-4, str. 326–358, cit. 145

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 64/2010 (142), No. 3-4, pp. 326–358, 145 notes

1.01 izvirni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

Language: Sn. (En., Sn., En.)

Zajetje in zaslužnjevanje Benečanov in Osmanov ter posledično njihovo reševanje iz suženjstva, prek vzajemne izmenjave, restitucije ali odkupa, je bilo v 16. stoletju, pa tudi v celotnem zgodnjem novem veku na območju vzhodnega Jadrana velikega pomena. Tovrstni stiki so predstavljali pomemben del tamkajšnjih beneško-osmanskih odnosov in bistveno prispevali k vzpostavljanju novih povezav med prebivalci obeh strani.

In the eastern part of the Adriatic, the capture and enslaving of Venetians and, on the other hand, of Ottomans, and their subsequent rescue from slavery by means of exchange, restitution, or ransom was of utmost importance in the 16th century and throughout the early modern era. A significant part of relations between the Venetians and the Ottomans, such contacts importantly contributed to the establishment of new ties between both sides.

Ključne besede: Benečani, Osmani, reševanje iz suženjstva, 16. stoletje, vzhodni Jadran

Key Words: Venetians, Ottomans, rescue from slavery, 16th century, eastern Adriatic

Avtorski izvleček

Author's Abstract

Ena od najpogostejših oblik stikov med Benečani in Osmani na območju vzhodnega Jadrana v zgodnjem novem veku je bilo njihovo zajetje in zaslužnjevanje ter posledično reševanje iz suženjstva. V suženjstvo so se ljudje lahko rodili, mnogi so bili v suženjstvo prodani ali so se sami prodali, zaradi lakote in raznih drugih vzrokov, precej pa so jih tudi zajeli in zaslužnjili. Velika večina tistih, ki so jih zajeli, je namreč postala sužnjev, še posebej po prihodu Osmanov na vzhodni Jadran, ker so ti med svojimi osvajanjem in plenjenjem zajeli veliko število prebivalcev tistih dežel, ki so jih hoteli osvojiti. Osmani so zaslužnjevanje in trgovino s sužnji v zgodnjem novem veku spremenili v množično dejavnost, v obsegu, kakršnega prej na tistem območju ni bilo. Mnogi Osmani so si s tovrstnimi dejavnostmi priskrbeli sredstva za preživetje, nekateri pa so si na ta način tudi zagotovili velike dobičke in celo obogateli. Pri tem velikokrat niso delali razlik med kristjani in muslimani, saj verski pomisleki zanje niso bili bistveni, temveč je bil pomembnejši materialni vidik.¹

Suženjstvo na vzhodnem Jadranu

Trgovina s sužnji je bila v zgodnjem novem veku na območju Jadrana zelo razširjena že v 14. in 15. stoletju, kot je razvidno iz 167. člena knjige reformacij šibeniškega statuta iz leta 1407, ki zapoveduje, da je brez dovoljenja mestnih oblasti prepovedano izven mestnega ozemlja odvajati dečke in deklice ter ženske. Kazen za neupoštevanje te odredbe je znašala 100 malih liber, kdorkoli pa jih je odvedel »po morju ali po kopnem«, je bil kaznovan z bičanjem in žigosan z razbeljenim železom.²

Sužnje so prodajali v mnogih vzhodnojadranskih mestih, od Ulcinja, prek Dubrovnika, Zadra, vse do Pirana, posebej znan trg za prodajo sužnjev se je nahajal ob ustju Neretve. Po izvoru so bili sužnji ali z ozemelj samih mest ali pa so prihajali iz zaledja, na primer patareni iz Bosne.³ Pri tem je bil za mesta ob vzhodni jadranski obali že v srednjem veku značilen pravni formalizem, prevzet

¹ O trgovini s sužnji na območju vzhodnega Jadrana glej (poleg del, ki bodo citirana v nadaljevanju): Allachevich, *Mercato di schiavi*; Šegvić, *Roblje u Hrvatskoj*; Stipančić, *Naši krajevi*; Stošić, *Turski robovi*; Teja, *Aspetti della vita economica*; Čremošnik, *Izvori za istoriju roblja*; Vinaver, *Trgovina bosanskim robljem*; Stanojević, *Trgovina robljem*; Verlinden, *L'esclavage*; Budak, *Pregled literature*; Čar, *Demografsko kretanje*.

² Grubišić, *Knjiga statuta*, str. 276.

³ Pinelli, *Od Dubrovnika*, str. 68; ista, *From Dubrovnik*, str. 60.

iz rimsko-bizantinske pravne tradicije, po kateri je bil največjega pomena deležen formalni dokaz lastniškega prava nad posameznimi sužnji⁴. Lastnik je moral torej ne glede na to, da je sužnja dejansko kupil, svoje lastništvo dokazovati z uradnimi listinami. Pravni in socialni položaj sužnjev v srednjeveški fevdalni družbi, kjer se je ta razvila na temeljih rimske sužnjelastniške ureditve, se tako ni veliko razlikoval od položaja sužnjev v antiki.⁵

V prvi polovici 14. stoletja začne trgovina s sužnji upadati, z raznimi ukrepi proti koncu 14. in v začetku 15. stoletja pa so jo še bolj omejili. Posredniško vlogo so kljub temu še vedno v precejšnji meri opravljali trgovci.⁶ Tako je Dubrovnik 27. januarja leta 1416 s posebno odredbo trgovino s sužnji povsem prepovedal,⁷ beneške oblasti pa so 26. junija leta 1455 prebivalcem Beneške republike vnovič prepovedale prevažanje Slavoncev in Albancev na trge za prodajo sužnjev, saj so sprevidele, da se je to dogajalo »v njihovo največjo sramoto in ne brez teže na naši vesti.«⁸

Benečani naj bi, po zatrjevanju doža Moceniga iz leta 1421, ki pa je verjetno pretirano, letno prodali za okoli 30.000 dukatov sužnjev, kar bi pomenilo vsaj 1.000 ljudi.⁹ V Genovi je bilo v 16. stoletju posebno tržišče za sužnje z Balkana, kjer se omenjajo »slovanski sužnji« (*schiavi Schiavoni*). Tam so proti koncu 16. stoletja z velikim dobičkom prodali več suženj, ki so jih leta 1588 kupili v Senju.¹⁰

Za obdobje zgodnjega novega veka po letu 1453 je značilno, da je suženjstvo na območju celotnega Sredozemlja dobilo nov značaj zaradi osmanskega osvajanja. Islam namreč ni odpravil suženjstva, ki se je zato v Osmanskem cesarstvu, tudi na območju vzhodnega Jadrana, obdržalo vse do konca 19. stoletja.¹¹ V suženjstvo so prehajali zlasti številni ujetniki bojov z Osmani in žrtve osmanskega plenjenja, od katerih si marsikdo nikdar več ni uspel povrniti statusa svobodnjaka.¹² Tako sodobni viri omenjajo, da naj bi Osmani ob zavzetju Bihaća junija 1592 pobili 5.000 kristjanov in v suženjstvo odvedli 800 otrok. Poleg tega naj bi osmanske enote pod poveljstvom Hasana paše med pustošenjem na območju mest Nove Zamky (*Neuhäusel*) na Češkem, Karlovac (*Karlstadt*) na Hrvaškem in Győr (*Raab*) na Ogrskem zajele kar 35.000 sužnjev.¹³

⁴ »*Carta servitutis*« je bila vrednostni dokument, ki je bil vreden toliko, kot sam suženj. Če jo je lastnik izgubil, je s tem izgubil tudi svojega sužnja. Čremošnik, *Pravni položaj*, str. 70–71.

⁵ Isto, str. 73.

⁶ Gestrin, *Migracije Slovanov*, str. 11–13; Isti, *Suženjstvo-prisilna migracija*, str. 11–20.

⁷ Klaić, *Izbori za hrvatsku povijest*, str. 263–264.

⁸ Ljubić, *Listine o odnošajih*, str. 60–61.

⁹ Grafenauer, *Zgodnjefevdalna družbena struktura*, str. 35; Živković, *Mletačka trgovina*, str. 52; Budak, *Servi*, str. 255.

¹⁰ Solovjev, *Trgovanje bosanskim robljem*, str. 153; Verlinden, *Le relazioni economiche*, str. 103–139.

¹¹ Silajdžić, *O slučajevima ropstva*, str. 241.

¹² Solovjev, *Trgovanje bosanskim robljem*, str. 226; Klen, *Pokrštavanje »turske djece«*, str. 203.

¹³ Göllner, *Die europäischen Türkendrucke*, str. 470; Setton, *Venice, Austria, and the Turks*, str. 6.

Osmanom so pri zaslužnjenju lokalnega prebivalstva pomagali številni martolozi oziroma pripadniki pomožnih, večinoma plenilskih osmanskih vojaških enot z obmejnih posesti Osmanskega cesarstva. Na območju vzhodnega Jadrana so kot martolozi v prvi vrsti služili pravoslavni Vlahi, čeprav so bili med njimi tudi katoličani. Napadi in pljenje martolozov so se začeli še preden je neka dežela padla pod osmansko oblast, s čimer so bistveno prispevali k oslabitvi njenih obrambnih zmogljivosti, kar je Osmanom olajšalo delo pri osvajanju novih ozemelj.¹⁴

Mnogo sužnjev so prav tako zajeli kristjani, poleg ostalih v 16. in začetku 17. stoletja tudi Uskoki. Osmanske sužnje so sicer poimenovali »Turki«, vendar so se med njimi nahajali tako osmanski Turki iz Anatolije in drugi muslimani, ki so jih v suženjstvu pokatoličevali, kot tudi mnogi slovanski katoliški in pravoslavni martolozi ter v vojaških pohodih zajeti ženske in otroci, predvsem iz Bosne in Dalmacije.¹⁵

Leta 1540 so v Splitu v Italijo prodali 66 sužnjev, ki so bili večinoma iz Bosne, sredi 16. stoletja so tudi na Reki prodajali osmanske in slovanske sužnje v Italijo, na primer v Ortono in Bari, še v letih 1686–1694 pa so mnoge patricijske in bogate meščanske družine v Brindisiju kupovale osmanske sužnje.¹⁶ V južni Italiji se tako v 17. stoletju pogosto omenjajo sužnji iz balkanskih dežel, sledovi suženjstva pa se ohranjajo vse do 19. stoletja. Beneški trgovci so na primer leta 1661 v Boki Kotorski kupili 92 sužnjev iz Bosne ter jih prodali v Neapeljsko kraljestvo. Med njimi so bili večinoma ženske in otroci do 15. leta z območja Trebinja in Bileće, pa tudi iz oddaljenega Jajca.¹⁷

Precej osmanskih sužnjev so v 16. in 17. stoletju med drugim naselili v slovenskih deželah.¹⁸ Osmani so se morali ob prihodu na beneško ozemlje dati krstiti, ali pa so za to poskrbeli bodisi njihovi krščanski gospodarji bodisi lokalne in državne oblasti.¹⁹ Nadvse podobno je bilo tudi v avstrijskih deželah med 15. in 17. stoletjem.²⁰ K pokristjanjevanju osmanskih sužnjev jih je namreč navajalo prepričanje, da so s tem izpolnili misijonarsko dolžnost dobrih kristjanov, s čimer naj bi si pridobili dodatne zasluge pri Bogu.²¹

Tudi iz slovenskih dežel so osmanske sužnje večinoma slovanskega izvora prodajali v Italijo, kjer so jih posamezni fevdalci uporabljali kot delovno silo in nato prodajali naprej. Tako je grof Jurij Sigmund Paradaiser leta 1674 prodal 6 osmanskih sužnjev za 690 forintov. Na italijanske trge pa so prodajali tudi večje skupine sužnjev, saj je leta 1684 kranjski deželni glavar izdal spremni list (*Passbrief*) za 21 osmanskih vojnih ujetnikov, ki so bili prek Reke odposlani v Neapelj.²²

¹⁴ Čebotarev, *Martolozi*, str. 75–77. Prim. Vasić, *Martolozi*.

¹⁵ Gestrin, *Suženjstvo*, str. 19; Bono, *Il Mediterraneo*, str. 91.

¹⁶ Gestrin, *Suženjstvo*, str. 19.

¹⁷ Solovjev, *Trgovanje bosanskim robljem*, str. 154.

¹⁸ Voje, *Naseljavanje turskih zarobljenika*, str. 38–47.

¹⁹ Klen, *Pokršćavanje »turske djece«*, str. 203–207; Gobbi, *Quando il Turco*, str. 145–157.

²⁰ Mlinarič, *Usoda turških ujetnikov*, str. 289–305.

²¹ Bono, *Schiavi musulmani*, str. 252.

²² Voje, *O usodi turških ujetnikov*, str. 254; Isti, *Vplivi osmanskega imperija*, str. 12; Samardžić, *Veliki vek Dubrovnika*, str. 419, 430.

Po drugi strani je bilo zaslužnjevanje pomemben družbeno-gospodarski dejavnik, ki je prispeval k širjenju islama v Bosni in Dalmaciji. Veliko število sužnjev so Osmani zajeli prav na svojih pohodih proti habsburški Hrvaški in beneški Dalmaciji. Čeprav je velika večina sužnjev na sarajevskem trgu sužnjev izvirala iz Slavonije, se v virih nahajajo tudi omembe sužnjev iz Dalmacije.²³ Zaslužnjevanje vojakov in civilistov v času vojne, pa tudi v obdobjih miru, je bilo znana osmanska praksa, s čimer so povečali ponudbo na trgu s sužnji in tako dosegli pocenitev delovne sile.²⁴ Osmani so namreč potrebovali sužnje za enote janičarjev, prodajo na trgih s sužnji, s čimer so nato med drugim financirali vojne in gradnjo džamij, kot delovno silo v poljedelstvu, živinoreji, gradbeništvu, obrteh ter za veslače trgovske in vojaške mornarice, ženske pa so potrebovali tudi za hareme. Preostali del plena in sužnjev je bil običajno razdeljen med vojaške poveljnike in sandžakbege, ki so sodelovali na osmanskih vojaških pohodih.²⁵

Pomanjkanje delovne sile potrjujejo relativno visoke cene sužnjev, saj so lahko v 16. stoletju, ko so bile najvišje, znašale celo do 7.000 akč.²⁶ V defterju Bosanskega sandžaka iz leta 1528 je sicer navedeno, da so skupni davčni prihodki s trga sužnjev v Sarajevu znašali 1.000 akč, s trga sužnjev v Livnu 600 akč, do leta 1540 pa so davčni prihodki s sarajevskega suženjskega trga narasli na 2.000 akč, medtem ko so se prihodki v Livnem zmanjšali na 300 akč.²⁷ Pri tem je potrebno omeniti, da so lahko sužnji, ki so se spreobrnil v islam, zaprosili za svobodo. Po Malcolmu so tako leta 1528 osvobojeni sužnji tvorili skoraj osem odstotkov celotnega prebivalstva Sarajeva.²⁸ V kanunnami za Bosanski sandžak iz leta 1565 in Kliški sandžak iz leta 1574 pa je naveden davek v višini 2 akč za vsakega prodanega ali kupljenega sužnja, kar jasno priča o vsakdanjosti tega posla.²⁹

Koran ima osvoboditev sužnjev za najbolj hvalevredno dejanje, zato so mnogi premožni muslimani kupovali krščanske sužnje in jih po njihovi spreobrnitvi v islam osvobodili iz suženjstva, saj šeriat ni dovoljeval, da bi bil musliman suženj. Najbolj znan je primer Murata bega Tardića, prvega sandžakbega Klisa in osvobojenca bosanskega sandžakbega Husreva, ki je bil po rodu iz Šibenika. Bilo pa je še mnogo drugih, veliko bolj negativnih primerov, kot na primer s 3. septembra leta 1571, ko so Osmani zapolnili sprednje vrste svoje oblegovalne vojske s krščanskimi ujetniki, s čimer so preprečili posadki obleganega Zadra, da bi odprla ogenj na njih.³⁰

²³ Traljić, *Tursko-mletačko susjedstvo*, str. 208.

²⁴ Voje, *Odkupovanje slovenskih sužnjev*, str. 92.

²⁵ Isto, str. 93; Čebotarev, *Martoloz*, str. 76. Sužnji so pogosto menjavali gospodarje, do česar je prišlo s preprodajo ali z darovanjem. Voje, *Odkupovanje slovenskih sužnjev*, str. 95.

²⁶ Filipović, *Pogled na osmanski feudalizam*, str. 59–61; Voje, *Odkupovanje slovenskih sužnjev*, str. 93–94.

²⁷ Handžić, *O gradskom stanovništvu*, str. 251.

²⁸ Malcolm, *Bosnia*, str. 67.

²⁹ Đurdev et al., *Kanuni i kanun-name*, str. 7; Vrandečić, *Had an Ottoman Combatant*, str. 171; Čebotarev, *Martoloz*, str. 78.

³⁰ Solitro, *Povijesni dokumenti*, str. 175; Vrandečić, *Had an Ottoman Combatant*, str. 171.

Odkupovanje sužnjev iz osmanskega ujetništva je postalo vir zaslužka, ki je bil včasih donosnejši od običajne trgovine. Pri odkupovanju sužnjev so sicer v veliki meri sodelovali predvsem trgovci s poslovnimi zvezami z Osmani. Poleg Dubrovničanov so se s tem ukvarjali Benečani in trgovci iz drugih italijanskih mest. Krščanski sužnji, ki so jih reševali dubrovniški trgovci, so že v 15. stoletju izvirali iz Dalmacije, Hrvaške, nemških dežel in celo Italije, v prvi vrsti iz Furlanije, saj so bili prav osmanski vpadi na beneško Terrafermo najbolj pripravljeni in najobsežnejši.³¹

Trgovina s sužnji je bila zelo razširjena in donosna skozi celotno 16. stoletje, z njo pa so se tedaj še vedno ukvarjali tudi Benečani, saj je trogirski komes (*comes*) Alexander Georgio 5. januarja leta 1520 omenjal ukaz beneške sinjorije s 6. decembra, po katerem je bilo prepovedano v Trogir in na njegovo ozemlje prinašati ali prodajati sužnje in predmete, ki so bili uplenjeni na osmanskem ozemlju oziroma prebivalcem osmanske države. Prav tako je bilo ukazano, da se tistih, ki bi plenili po osmanskem ozemlju, ne sme spustiti na beneško ozemlje.³²

Še sredi 16. stoletja so Benečani v zalivu pri Badnju na območju Pulja zasegli dve barki, ki sta na habsburško ozemlje vozili krščanske sužnje. Beneški senat je 23. februarja leta 1553 komesu Pulja ukazal, naj se osvobodi šest suženj s teh bark. V odgovoru na protest avstrijskih oblasti je sinjorija poudarila, da so Benečani v Istri zasegli dve barki z Reke s krščanskimi sužnji in sužnjami, lastnik barke Antonello iz Pirana pa je pobegnil, čeprav so imeli trgovci s sužnji dovoljenje avstrijskega kralja. Eno plovilo je bilo zadržano v Pulju, drugo pa se je tedaj nahajalo v Zadru.³³

Tako bi se lahko strinjali z ugotovitvijo Michela Fontenaya, da je bilo suženjstvo v Sredozemlju in torej tudi na Jadranu pravzaprav anahronistični pojav, ki je v obdobju zgodnjega novega veka preživel zgolj zaradi osmanskega osvajanja in njihovih kontinuiranih spopadov s krščanskimi državami v južni oziroma »latinski« Evropi.³⁴

Vzajemna izmenjava ujetnikov

Pri reševanju iz suženjstva je bila tako za Benečane kot Osmane pomembna vzajemna izmenjava ujetnikov, s katero je bilo mogoče prihraniti denar, ki bi ga bilo sicer potrebno porabiti za odkup. Bono je mnenja, da je bil prav to najpomembnejši način reševanja iz suženjstva, precej pomembnejši od odkupa, na katerega je krščanska stran pristajala le nerada, v primeru galjotov oziroma veslačev na galejah pa celo zgolj, če so bili njihovi osmanski sužnji na galejah starejši ali nezmožni

³¹ Voje, *Odkupovanje Furlanov*, str. 258; isti, *Odkupovanje slovenskih sužnjev*, str. 95.

³² »...non Debia perimere che qui In Trau, et nel Territorio suo siano portate le anime ne alcune altre robe de qualunque Sorte se uogli che fusseno Depredati Territorij, ouer deli Subditi del Illustrissimo Signor Turco: nec etiam lassar Intrar I Depredatorj De quelle.« Lettere dei Rettori (LR), busta 281, 1520. 5. 1.

³³ *Senato Secreti*, str. 289.

³⁴ Fontenay, *Il mercato maltese*, str. 392.

za delo.³⁵ Sinjorija je na recipročne izmenjave ujetnikov namreč uradno pristala v vseh mirovnih sporazumih z Osmami.³⁶

Za vzajemno izmenjavo krščanskih in osmanskih ujetnikov je bilo še posebej primerno nevtralno ozemlje Dubrovniške republike. Dubrovnik je namreč postal eno od središč za reševanje krščanskih ujetnikov iz osmanskega suženjstva, ker je trgovina z Osmami večinoma potekala ravno preko tega mesta. Tja so prihajali tuji trgovci, ki so za potrebe reševanja sužnjev odhajali v Osmansko cesarstvo ali se iz njega vračali.³⁷

Sodeč po ohranjenih fermanih, so Dubrovničani na pobudo beneškega baila v Istanbulu organizirali vzajemno izmenjavo vojnih ujetnikov takoj po ciprski vojni, ki je potekala med letoma 1570 in 1573, enako pa so na pobudo francoskega odposlanca pri Visoki Porti Savaryja de Brevesa storili tudi leta 1592.

Leta 1575 so tako dubrovniške oblasti prejele sultanov ukaz, da se bo na območju njihovega ozemlja izvršila izmenjava 33 muslimanskih in 39 krščanskih ujetnikov. Beneški bailo je malo predtem namreč predlagal, da bi se zaslužnjeni Osmami lahko zamenjali za Benečane in Špance, zaprte v trdnjavah Dardanel. Kot je ukazal sultan, naj bi se ujetniki na osmanski strani osvobodili, ko bi prispeli ujetniki z beneške strani.³⁸

Kmalu po tem sultanovem ukazu, 7. julija leta 1575, je beneški veleposlanik pri Svetem sedežu v Rimu sinjorijo obvestil, da bo papež, takoj ko bo prišlo obvestilo, da so krščanski ujetniki odšli iz Istanbula, ukazal vkrcati osmanske ujetnike, ki jih bodo nato prek Dubrovnika poslali v Osmansko cesarstvo. Po tedanjih podatkih so krščanski ujetniki že odšli na pohod iz Istanbula, zato je beneški senat pozval k hitremu ukrepanju, saj »se popolnoma zavedamo velike koristi, ki jo lahko pri- nese hitrost pri tem poslu.« Sinjorija je ukazala, da je potrebno s tremi galejami takoj prepeljati osmanske sužnje iz Ancone v Dubrovnik, kjer naj se jih izmenja s krščanskimi sužnji.³⁹

³⁵ Bono, *Schiavi musulmani*, str. 418.

³⁶ Glej: Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomats*, str. 1–698; Isti, *Cairo Revisited (I)*, str. 1–29; Isti, *Cairo Revisited (II)*, str. 1–67.

³⁷ Voje, *Odkupovanje Furlanov*, str. 258–259.

³⁸ Besedilo fermana se glasi: »Sandžakbeg Egriboza Mehmed beg, ujetnik nevernikov, sandžakbeg Šarki Karahisara Ahmed beg in drugi, so nedavno na moja Vrata sreče poslali seznam 33 ujetnikov, ki so jih zajeli Španci in Benečani ter se sedaj nahajajo v Papeški državi. Zahtevali so njihovo osvoboditev. Tudi beneški bailo je nedavno predložil predlog, da bi se imenovani lahko zamenjali za nevernike, zaprte v trdnjavah Dardanel. Zato izstavljam svoj ferman vzvišene moči, da se imenovanih 33 ujetnikov zamenja za zajete nevernike. Ujetniki, poslani s te strani, so lahko osvobojeni, ko prispejo ujetniki z druge strani. Sporazum ne bo propadel, če kdo od njih umre po izstavitvi tega fermana, obenem pa ne bo nikakršnih nesporazumov in preprirov. Torej, v skladu z mojim plemenitim ukazom je bilo 39 ujetnikov iz imenovane trdnjave poslanih v spremstvu Mustafe, čauša mojega cesarskega dvora. Ukazujem, da jih, ko pridejo, varujete na primernem kraju, vse dokler ne pridejo muslimanski ujetniki. Ko pridejo, popišite njihova imena, pošljite meni seznam, osvobodite vse ujetnike Benečanov in Špancev ter poleg njih tudi sina Kara Mahmuda in še pet ujetnikov, skupaj torej 39. Predajte jih mojemu čaušu in pošljite. Ujetnike, poslane od tu, predajte njihovim ljudem, vendar ne prej, dokler ne pride vseh 39 ujetnikov.« Miović, *Dubrovačka Republika*, str. 51.

³⁹ Rubriche e Registri (RR), registro 42, 1575. 7. 7.

Osmanski sužnji so bili 13. avgusta že odpeljani proti Dubrovniku, ker je prav tedaj sinjorija dodelila Zuanu Contariniju 200 dukatov, ki jih je ta predtem porabil za vzdrževanje 100 njemu v varstvo dodeljenih osmanskih sužnjev. Od te skupne vsote pa je bilo potrebno odšteti še 39 dukatov za soprakomita Marc'Antonia Querinija, ki jih je ta porabil za vzdrževanje osmanskih sužnjev, nameščenih na njegovi galeji.⁴⁰

Zatem je 3. septembra kot del omenjene izmenjave sužnjev z Osmani v Benetke prispelo 40 krščanskih sužnjev iz Istanbula. Zajeti so bili med osmansko osvojitvijo beneških jadranskih mest Bar in Ulcinj, torej je šlo najverjetneje za osebe slovanskega rodu. Sinjorija je vsakemu od njih dodelila po tri dukate kot pomoč pri vrnitvi na njihove domove, s čimer naj bi bili »povsem zadovoljni nad darežljivostjo sinjorije.«⁴¹

Vsekakor je šlo pri tem za cenen poizkus pridobiti hvaležnost ljudi, ki so tvegali življenje za ubranitev beneških posesti. 26. septembra pa so iz Istanbula prišli še beneški kapitani, zajeti med osmanskim zavzetjem Famaguste na Cipru. Sinjorija je ukazala, da naj se jih ponovno vzame v službo kot kapitane pehote ter se jim za lažje preživetje naenkrat izplača tri plače. Med temi kapitanji je bil tudi Giacomo iz Kopra.⁴²

Pri izmenjavi beneških in osmanskih ujetnikov leta 1592 so morali Dubrovničani celo jamčiti s 30.000 zlatniki za vsakega ujetnika, sam postopek izmenjave njim zaupanih ujetnikov pa je bil dolgotrajen in tvegan. Leta 1590 je namreč francoski odposlanec na Porti Savary de Breves odkril sedem malteških vitezov v osmanskem suženstvu. Z velikim vezirjem se je dogovoril za njihovo izmenjavo z 29 zajetimi Osmani. Čeprav so Dubrovničani želeli, da bi viteze namestili v Novem, so konec leta kljub vsemu prispeli v Dubrovnik. Prišlo jih je zgolj šest, saj je eden od njih v tem času umrl. Medtem se je de Breves podal v Firence, Rim in na Malto ter iskal osmanske sužnje za izmenjavo, vendar jih je uspel zbrati zgolj 14. Kljub vsemu je poskušal prisiliti Dubrovničane, da mu viteze predajo, tega pa ti niso mogli niti smeli storiti. Leta 1592 jim je Porta naložila, naj osvobodijo tri viteze, če v Dubrovnik prispe 17 osmanskih ujetnikov. Ker so se znašle v precepu med osmanskimi in de Brevesovimi zahtevami, so dubrovniške oblasti celo razmišljale o vrnitvi vitezov v Istanbul. Postopek izmenjave ujetnikov, ki se je začel s prihodom vitezov konec leta 1590, se je tako končal šele v aprilu leta 1592.⁴³

⁴⁰ RR, registro 42, 1575. 13. 8.

⁴¹ »...siano datj in dono ducati tre per ciascuno, accio che con questo suffragio habbino modo di condursi alle case loro, et a restar compitamente satisfatti della munificenza, et liberalita del stato nostro.« RR, registro 42, 1575. 3. 9.

⁴² RR, registro 42, 1575. 26. 9.

⁴³ O tem sultanov ferman: »Nedavno tega je plemič z imenom Brev zahteval osvoboditev sedmih ujetnikov, ki pripadajo osmanski državi, vitezov [...] pod pogojem, da se osvobodi 29 muslimanskih ujetnikov na Malti. Zato je izdan moj ferman, da se omenjenih sedem ujetnikov, ki pripadajo državi, privede v Dubrovnik, v spremstvu Omera, čauša z mojega cesarskega dvora. Osvobojeni bodo, ko se osvobodijo muslimani. Sedaj je z Malte izpuščenih skupno 21 od zahtevanih 29 muslimanov [...] preostala osmerica pa je umrla. Umrl je tudi eden od imenovanih nevernikov [...] zdaj ukazujem [...] da brez odlašanja izpustite teh šest vitezov in jih pustite oditi na Malto.« Miović, *Dubrovačka Republika*, str. 51–52.

Večina recipročnih izmenjav ujetnikov pa se je zgodila na lokalni ravni, z dogovori med beneškimi rektorji dalmatinskih mest in osmanskimi pokrajinskimi upravitelji. Trogirski komes Francesco da Mosto je tako 18. avgusta leta 1585 sinjorijo obvestil, da je nameraval hercegovski sandžakbeg priti na območje Splita in se srečati z njim. Glavna tema razgovorov je bila restitucija dečkov, ki so jih Osmani zaslužnili med prejšnjim vpadom na beneško ozemlje. Mosto se je o tem problemu skrivoma pogajal z Džaferjem Čelebijo, tajnikom hercegovskega sandžakbega, kateremu je obljubil darila, če bi dosegel povrnitev ugrabljenih dečkov. Z njim se je uspel domeniti, da bodo Osmani v osmih dneh izpustili dva od zajetih dečkov, v zameno za dva Osmana, zaprta v Splitu. Glede ostalih dveh dečkov, za katere so Osmani trdili, da o njih nimajo informacij, pa je da Mosto opozoril, da mora sinjorija preko svojega baila v Istanbulu poskrbeti za restitucijo, tako da se pri sultanu pritoži čez sandžakbegovega namestnika Huseina čehajo, ki je zakrivil vpad, zaradi česar ga je kaznoval tudi sam sandžakbeg.⁴⁴

O tem je 19. avgusta poročal še splitski komes Marco Barbarigo, po mnenju katerega so vse težave na tistem območju izvirale prav iz dejstva, da sta bila v splitski utrdbi zaprta dva osmanska ujetnika. Zato je sinjorijo prosil, naj ju odstrani iz mesta, »saj bi se s tem v veliki meri odpravile naše nevšečnosti, v nasprotnem primeru, če bosta še naprej ostala tu, nas ti Turki nikdar ne bodo prenehali nadlegovati z oholimi zahtevami in morda celo s kakšno novo škodo. Na ta način bi se po mojem prepričanju tudi lažje rešilo naše podanike.« Po Barbarigovem prepričanju bi morali zato oba Osmana poslati na galeje Kapitana proti Uskokom.⁴⁵

Načelo vzajemne izmenjave so ravno tako uporabljali zasebniki, običajno je šlo pri tem za poizkus rešitve njihovih zajetih in zaslužnjenih sorodnikov, pri čemer so lahko računali tudi na pomoč beneških oblasti. Leta 1575 je na primer kavaljer Nicolo Velami sinjorijo prosil za dovoljenje, da bi lahko svojega sina Zuanna, ki je bil tedaj v osmanskem suženjstvu, zamenjal za Osmana Mehmeda, sužnja na galeji soprakomita Simona Salamona. Mehmedova mati Nissa je namreč Zuanna odkupila in ga želela zamenjati za svojega sina. Sinjorija je zato 31. decembra ukazala, da je potrebno Mehmeda izročiti pod jurisdikcijo komesa in kapitana Šibenika, kjer naj bo zaprt, dokler bailo iz Istanbula ne bo obvestil o osvoboditvi Zuanna Velamija. Sinjorija je obenem šibeniškemu komesu naložila, naj se pozanima glede dejanskega Mehmedovega ugleda in družbenega položaja med Osmani, saj je bil arkebuzir Alije, kapitana osmanske mornarice. Če bi se izkazalo, da je njegov družbeni status višji, kot so predvidevali, bi sinjorija v Šibenik poslala nove ukaze.⁴⁶ Če bi bil Mehmedov položaj na osmanski družbeni lestvici večji, kot pa je sinjorija predvidevala, bi ga namreč Benečani lahko zamenjali za kakšnega od svojih uglednejših in vplivnejših rojakov, ki so se tedaj nahajali v osmanskem suženjstvu.

⁴⁴ LR, busta 302, 1585. 18. 8.

⁴⁵ LR, busta 302, 1585. 19. 8.

⁴⁶ RR, registro 42, 1575. 31. 12.

Reševanje Osmanov iz beneškega suženjstva

Vsekakor še vedno drži trditev Suraiye Faroqhi, da se nahajajo raziskave o vojnih ujetnikih na osmanskem ozemlju ter zajetih Osmanih v tujini šele v začetni fazi.⁴⁷ Kot pa kažejo nekatera novejša dognanja, so na povečanje števila muslimanskih sužnjev večinoma osmanskega izvora v Italiji občutno vplivali predvsem napadi Uskokov in beneških piratov na Jadranu.⁴⁸ Najbolj so bili v nevarnosti osmanski trgovci, ki so se večkrat podajali na tvegano pot, med katero so bili lahko zajeti, nakar so iz ujetnikov v večini primerov zelo hitro postali sužnji.

Mornarice italijanskih držav se takšne ujetnike uporabljale za veslače na galejah, kar pa je bilo znotraj Beneške republike uradno prepovedano z določili mirovnih sporazumov z Osmani. Benečani so za veslače nasploh raje uporabljali svobodnjake, vendar pa so osmanske osvojitve na Balkanu bistveno zmanjšale posesti, s katerih je sinjorija novačila veslače, beneško-osmanske vojne pa so na teh ozemljih še dodatno zdesetkale število tistih prebivalcev, ki so se odločili za tovrstno težko in nevarno življenje. Šele leta 1545 je bilo v Benetkah prvič predlagano, da bi se za veslače uporabljalo obsojence. Vendar pa so ravno med beneško-osmanskimi vojnami, ko so bile potrebe precej večje kot v času miru, tudi v beneški floti uporabljali osmanske sužnje za veslače. V določenih primerih pa so se, čeprav neuradno, kot veslači prav tako nahajali na beneških galejah v času miru.⁴⁹ Med drugim je leta 1594 čavuš (*çavuş*) Cafer odkril nekaj osmanskih sužnjev na galeji *Brigadina*, leta 1604 pa je haznedar Mustafa aga na beneških galejah našel še nekaj drugih muslimanskih veslačev.⁵⁰

Že v začetku 16. stoletja se je v beneškem suženjstvu nahajalo mnogo Osmanov, zajetih med spopadi v 15. stoletju, predvsem pa v beneško-osmanski vojni 1499–1502. Marca leta 1504 je sinjorija dala sestaviti seznam 54 osmanskih sužnjev, ki so bili nato predani sultanovemu odposlancu Mustafi begu, pred tem pa so jih posedovali razni ugledni Benečani.⁵¹ Šlo je za enkratno restitucijo oziroma povrnitev, pri čemer lahko sklepamo, da so Benečani s tem želeli vzpostaviti dobre odnose z Visoko Porto, v okviru mirovnega sporazuma po koncu beneško-osmanske vojne. Vrnjene osmanske sužnje je namreč posedovalo veliko beneških plemičev, zato

⁴⁷ Faroqhi, *The Ottoman Empire*, str. 135.

⁴⁸ Glej: Bono, *Schiavi musulmani*. Prim. Pust, *Beneško-osmanski pomorski spopadi*.

⁴⁹ Doumerc, *L'Adriatique*, str. 249.

⁵⁰ Pedani, *In nome del Gran Signore*, str. 89–90.

⁵¹ Med njimi so bili: Paolo Malipiero, Santo in Angelo [Tron], Giovanni [Vendramin], Antonio Benedetto, Daniele [Trevisan], Zaccaria [de] Freschi, Silvestro Tintore, Alvise Moscatello, Marco Rizzo, Agostino Marini, Giovanni, Antonio in Benedetto Pesaro, Ivan iz Zadra (*Giovanni da Zara*), Giovanni Zantani, Antonio [Lion], Pietro Bollani, Alessandro Negro, Matteo [Cavaro] da Treviso, Vettore, Marino Morosini, Gregor iz Skadra (*Giorgio da Scutari*), Matteo [Gravanichio], Alvise Verzo, Francesco in Daniele Pasqualigo, Francesco [Alberto], Nicolo Dandolo, Giacomo Giustinian, Pietro Panza in Donato da Lezze. Lettere e Scritture Turchesche (LST), busta 1, 1504.; Pedani Fabris, *I »Documenti turchi«*, str. 39.

si le težko predstavljamo, da bi osmanske oblasti lahko izvedle hkratni odkup tolikšnega števila sužnjev.⁵²

Sinjorija je zelo pazila, da je z Visoko Porto vzdrževala dobre odnose, pri čemer so imele pomembno vlogo prav restitucije zajetih Osmanov. To priča tudi misija tajnika Beneške republike Nicolaja Ottobona, ki je ponoči 14. februarja leta 1511 odšel v Omiš, da bi restituiral 36 osmanskih ujetnikov, ki so bili delno v beneških rokah, nekatere pa je imel zaprte hrvaški ban.⁵³ Aprila je nato komes Splita Andrea Bassegio sinjorijo obvestil, da se je pogajal s plemiči, ki so posedovali osmanske sužnje, z namenom, da bi se jih restituiralo, vendar pa so lastniki zahtevali, naj se sužnje od njih odkupi, saj bi na ta način imeli dobiček. Bassegio je zato izpustil enega od zaslužjenih Osmanov in ga kot sla poslal na Porto s tem obvestilom.⁵⁴

V prvi četrtini 16. stoletja so osmanski vpadi na beneško ozemlje v Dalmaciji dosegli največjo intenzivnost v primerjavi z vsemi obdobji miru v zgodnjem novem veku.⁵⁵ Ravno proti koncu tega obdobja, junija leta 1524, ko so se beneško-osmanske trgovske povezave vse bolj krepile, je šibeniški komes Bernardin da cha Taiapiera sinjorijo obvestil o za beneške oblasti neprijetnem in nevarnem incidentu. Na dan sv. Trojice je bil namreč na ozemlju Šibenika, na meji med Šibenikom in Skradinom, sejem, na katerega so prihajali tudi trgovci iz tujine, pri tem pa je neki poveljnik ladje iz beneške Istre zajel nekaj Osmanov, ki so prišli tja trgovat.⁵⁶

Že naslednjega meseca oziroma 29. julija se je beneški odposlanec Pietro Zen s sultanovim odposlancem dogovarjal o restituciji sedmih osmanskih ujetnikov, ki jih je iz rok Istranov rešil zadrski kapitan. Potrebno jih je bilo poslati skradinske-mu dizdarju in jih restituirati. Ob tem je bil sprejet tudi dogovor za restitucijo 21 osmanskih ujetnikov, ki so jih med zadnjimi osmanskimi vpadi na območju Zadra zajeli stratioti oziroma beneška lahka konjenica, novačena na Levantu, v grških deželah, beneški Albaniji, na Apeninskem polotoku in drugod.⁵⁷

Enote stratiotov so velikokrat zajele osmanske napadalce, ki so prihajali plenit na ozemlje beneških mest v Dalmaciji. Komes in kapitan Šibenika Nicolo Marcello

⁵² Za ozemlje Ogrsko-hrvaškega kraljestva je ohranjen tudi seznam 21 odkupljenih osmanskih ujetnikov, ki je bil sestavljen že 10. maja leta 1492 v Bihaću. Iz njega je razvidno, da je bilo do odkupa po sedem ujetnikov zaprtih v utrdbah Bihać, Ripač in Sokol. Nogrady, *A list of ransom*, str. 28. Vlaški vojvoda Kožul, ki je imel svojo glavno utrdbo na hrvaškem ozemlju, je 1. septembra leta 1508 v suženjstvu v Skradinu zadrževal celo nekatere dubrovniške poslovneže, ki jih je imel za prijatelje Osmanov. Odkup teh oseb je šel prek mostarskega vojvode. Kukuljević Sakcinski, *Odnosaji skupnovlade mletačke VI.*, str. 254; Hrabak, *Turske provale*, str. 79.

⁵³ Kukuljević Sakcinski, *Odnosaji skupnovlade mletačke VI.*, str. 365.

⁵⁴ Isto, str. 366–367.

⁵⁵ Glej: Hrabak, *Turske provale*; Pust, *Vojaški odnosi* in tam vsebovano bibliografijo.

⁵⁶ »Di certo caso occorse, che una fiera si fa de li el zorno di la Trinita, venendo assa' barche, uno de Histria prese alcuni turchi erano venuti a la fiera.« Sanudo, *I Diarii*, knj. 36, str. 393.

⁵⁷ LR, busta 280, 1524. 29. 7. Benečani so konjenike za enote stratiotov novačili tudi na območju beneške Dalmacije, vendar pa ti praviloma, vsaj v 15. stoletju, niso smeli služiti v svojih domačih deželah, čeprav se to že v 16. stoletju ni več dosledno izvajalo, predvsem zaradi neznosnega osmanskega vojaškega pritiska in beneško-osmanskih vojn. Glej: Šunjić, *Stipendiarii veneti*.

je 19. februarja leta 1531 sinjoriji na primer poročal, da so imeli v Šibeniku zaprta dva osmanska marteloza, ki sta bila tam že dolgo, na stroške mestne blagajne, zaradi česar je Marcello pozval sinjorijo, naj odloči o njuni nadaljnji usodi.⁵⁸

Veliko ujetnikov so Benečani zajeli predvsem v vojnem času ter ob osvojitvah večjih utrd. Januarja leta 1540 je sultan Sulejman I. beneškega doža Andreo Grittija obvestil, da je na prošnjo baila Nicole Giustiniana izstavil prepustnico za beneškega odposlanca, ki je prišel na pogajanje za restitucijo osmanskega ujetnika iz Skradina.⁵⁹ Poveljnik osmanske mornarice Hajredin Barbarossa ter kliški sandžakbeg Murat beg Tardić sta sinjorijo namreč večkrat pozvala, naj vrne osmanske ujetnike, ki so jih Benečani zajeli med osvojitvijo skradinske utrdb v vojni Svete lige (1537–1540).

Na ozemlju Beneške republike se je poleg tega v 16. stoletju zadrževalo precejšnje število Osmanov in Judov. Večinoma je šlo za trgovce, ki so bili nastanjeni v samih Benetkah. Sinjorija je tako med vojno Svete lige, 15. septembra leta 1537, ukazala, da je potrebno zajeti vse tujce, ki so prišli iz Osmanskega cesarstva, tudi Jude in Armence, ter zapleniti njihovo robo.⁶⁰ Zaradi vojnega stanja so bili namreč vsi Osmani smatrani za sovražnike in upravičene tarče.

Iz beneškega suženjstva je ravno v času vojne Svete lige pobegnil Beli aga, mož Kanife, ki so jo Benečani prav tako zaslužnili, nakar sta Barbarossa in Tardić urgirala pri sinjoriji, naj ne dopusti, da bi zaradi tega beneški soprakomiti ali kdorkoli drug maltretiral pobeglega Belija ago ali pa Kanifo in ostale ujetnike. Sinjorija takoj po končani vojni ni želela zaostrovati odnosov z Osmani, zato je 12. marca naložila soprakomitoma Michielu Salamonu in Andrei Duodu ter Francescu Saracinu iz Šibenika, naj se odrečejo Kanife, hčerke Huseina paše ter njenih sinov Alemina in Jura, ki so bili zaslužnjeni s skupno ceno odkupa 2.000 dukatov. Sužnji so morali biti vrnjeni v roke Pirzana Huseina, sla Barbarosse in Tardića. Sinjorija je obenem vse omenjene beneške lastnike sužnjev odrešila odgovornosti pred ostalimi soprakomiti zaradi te izpustitve ter pobeglega Belija age. Poleg tega je sinjorija dodelila 90 dukatov cekinov odškodnine Andrei Duodu, kot je ta zahteval.⁶¹

Tik pred in med ciprsko vojno je bilo med Osmani zajetih največ sužnjev. Beneški namestnik v Furlaniji videmski rektor Vito Morosini je na primer 23. februarja leta 1570 beneškemu senatu predstavil svoje končno poročilo, v katerem navaja informacije o osmanskem vpadu proti Bihaču, ki so jih trgovci iz Vidma pridobili od nekega zaslužnenega Osmana, ki je odšel zbirat svojo odkupnino.⁶²

Tedaj oziroma 10. marca leta 1571 pa je kliški sandžakbeg Ferhat beg pisal Vrhovnemu nadzorniku v Dalmaciji glede njegovega osmanskega podložnika Štefana Bobričića, ki je bil suženj Morlaka oziroma slovaniziranega Vlaha Raca Domasetovića. Bobričić je namreč »za glavo skrajšal« prebivalca Beneške republike Pera Klaričića, zato je Ferhat beg prosil beneške oblastnike v Zadru, naj Dobročiću

⁵⁸ LR, busta 280, 1531. 19. 2.

⁵⁹ LST, busta 3, 1540; Pedani, *I »Documenti turchi«*, str. 106–107.

⁶⁰ RR, registro 24, 1537. 15. 9.

⁶¹ RR, registro 25, 1540. 12. 3.

⁶² Tagliaferri, *Relazioni dei Rettori Veneti*, str. 79.

omogočijo plačilo kazni in odkupa, enako pa tudi ostalim sužnjem osmanskega porekla. Sinjorija naj bi jim dovolila, da gredo trgovat in zbrat svojo odkupnino, drugače se jim ne bo posrečilo odkupiti. Prav tako je Ferhad beg beneške oblasti prosil, naj izpustijo zaslužnjene Osmane, ki so jih zajeli med osmanskim napadom na Pag, saj, kot je zaključil svojo prošnjo, »vam nismo prizadejali ne napravili nobenega trpljenja v tem letu.«⁶³

O osmanskem vpadu na Pag je v svojem končnem poročilu leta 1572 poročal Vrhovni nadzornik v Dalmaciji Giacomo Foscarini, ki omenja, da je Pag reven in slabo poseljen otok, ker ga je že v začetku ciprske vojne oplenil osmanski poveljnik Mahmud paša. Tega so nato zajeli Uskoki iz Senja, zaradi strahu, ki so ga imeli pred njim v celotni beneški Dalmaciji, pa so ga odkupili nekateri zadrski meščani in ga imeli tedaj že leto in pol zaprtega v mestu. Foscarini je sinjorijo opozarjal, da je potrebno preprečiti njegovo izpustitev, saj je bil Mahmud znan po sovraštvu do Benečanov, poleg tega pa naj bi dolgotrajno bivanje v beneškem suženjstvu, med katerim je bil stalno zastražen, »v njem vzpodbudilo dodaten gnev, zato bi bilo njegovo maščevanje zelo nevarno.« Foscarini ga je večkrat nameraval likvidirati, vendar sinjorija o tem ni sprejela nobene odločbe, prav tako pa so do njega določen interes izkazovali tudi tisti zadrski meščani, ki so ga odkupili iz uskoškega ujetništva, zato je svojo namero opustil.⁶⁴

Foscarini ob tem navaja, da bi Zadar, tako kot tudi ostala beneška dalmatinska mesta, trpel veliko lakoto, če osmanski sužnji, ki so bili izpuščeni, s prisego ali prek odkupa, ne bi za potrebe svojega odkupa v mesto prinašali žita in drugih živil. Pod izgovorom, da se morajo odkupiti, so mnogi nadaljevali s trgovanjem z Benečani še tudi potem, ko so se dejansko že odkupili. Na ta način so Osmani oziroma njihovi pripadniki, ki so trgovali v mestu, izvedeli vse, kar so beneške oblasti ukrenile za obrambo pred osmanskimi napadi.⁶⁵

Vendarle pa Foscarini obenem sinjorijo opozarja, da je zelo pomembno, da Osmani od svojih kolegov, ki so jih Benečani zaslužnili in pripeljali v Zadar, ne bi ob vrnitvi nazaj v osmansko državo izdajali pomembnih varnostnih zadev Zadra, zato je sklenil poskrbeti, da se osmanskih sužnjev v času vojne ne bi več dalo odkupiti nazaj na svobodo.⁶⁶

Reševanje osmanskih ujetnikov iz beneškega suženjstva je bilo aktualno tudi v obdobjih miru po koncu beneško-osmanskih vojn. Tako iz hidžeta (*Hüccet*) kadije Hercegnovega Ali bin Receba s 4. avgusta leta 1558 izvemo, da je bilo v odsotnosti sandžakbega Hercegovine Hajdara paše Aladinu (*Alaeddin*) efendiju s strani Nadzornika beneške armade (*Provveditore all'armata veneta*) Cristofora da Canala, ki ga je v skladu s sporazumi med Beneško republiko in Osmanskim cesarstvom pooblastil Vrhovni kapitan morja (*Capitano generale da mar*) Tommaso Contarini, izročenih osem Osmanov, ki so se nahajali v suženjstvu na beneških galejah, zaradi storjenih kaznivih dejanj. Med temi osmimi sužnji so bili: v islam

⁶³ LR, busta 302, 1571. 10. 3.

⁶⁴ Novak, *Mletačka uputstva*, str. 34–35.

⁶⁵ Isto, str. 21.

⁶⁶ Isto, str. 32.

spreobrnjeni Španec Rodrigo, ki se je v Benetkah ukvarjal s posredništvom in preprodajo zaslužjenih dečkov; v islam spreobrnjeni Jani iz Katanije, ki je bil zajet na šajki (*caicco*) reisa prostovoljca (*gönüllü*) Şahkuluja; Ali iz Alžira, ki je bil zajet na šajki reisa Helvacija; Mehmed, črnc iz Bone v Berberiji, ki je bil zajet na šajki v islam spreobrnjenega Korzičana Beled-el-Ukka Hasana; Aleksander (*Iskender*) iz Cetinja (*Cettigne*), ki se je v Splitu ukvarjal s posredništvom in preprodajo zaslužjenih dečkov; Evlija⁶⁷ iz Hercegnovega, ki je zakrivil kraje sandal; Ilyas iz Galate, ki se je izkrcal z osmanske šajke in izvajal zlodejstva na Kreti; Abdullah iz Alžira, ki je bil zajet na šajki reisa prostovoljca Mercanogluja.⁶⁸

Še konec 16. stoletja, 30. decembra leta 1596, je Kapitan Zaliva (*Capitano del Colfo*) Antonio Giustiniano obvestil sinjorijo, da mu je Mari iz Krfa ponudil osmanskega suznja, če bi mu dovolil osvoboditi obsojenega veslača na galeji, sicer Benečana, ki mu je preostalo še pet let do odsluženja kazni. Giustiniano je sinjorijo prosil za nadaljnje ukaze, saj je bil osebno proti takšnemu postopanju, ker je bilo poveljnikom mornarice po zakonu strogo prepovedano osvobajanje obsojencev na galejah.⁶⁹

Reševanje Benečanov iz osmanskega suženjstva

V 16. stoletju je osmansko zaslužnjevanje velikega števila prebivalcev beneških posesti na območju vzhodnega Jadrana predstavljalo enega najbolj perečih problemov za sinjorijo. Tudi v primeru, da so se zaslužnjenci uspeli odkupiti, so bili namreč še vedno v življenjski nevarnosti, saj so izgubili vse dohodke ter največkrat za svoj odkup zastavili svoje celotno premoženje in na ta način pristali v revščini. Tako so Osmani med enim svojih vpadov na območje Šibenika večkrat ranili in zajeli Ivana Tavilića, kateremu je bila predtem dodeljena funkcija gabelota (*gabelloto*) v Šibeniku, tudi zaradi zaslug njegovega očeta Nikole Tavilića, ki je bil admiral Šibenika. Ivana so Osmani odvedli v suženjstvo, kjer je ostal tri leta. V spopadu je izgubil svoje konje, za svoj odkup pa je moral prodati vse svoje imetje. Sinjorija mu je zato 15. marca leta 1510 vrnila njegov prejšnji položaj gabelota s plačo dveh dukatov na mesec, da se je lahko preživel.⁷⁰

Mnogi posamezniki so se bili za potrebe odkupa prisiljeni zadolževati, prodajali so zemljo ter posledično spet izgubili svojo osebno svobodo. Ženska po imenu Margarita z otoka Hvar se je na primer zadolžila, da je lahko rešila svojega moža iz osmanskega suženjstva, možki po imenu Ivan Stanojević pa je za potrebe čimprejšnjega odkupa svojega brata Luke iz osmanskega suženjstva sprejel posojilo Luke Bogljušića.⁷¹

To ni veljalo zgolj za Benečane, ampak tudi Habsburžane in druge kristjane, ki so jih Osmani zaslužnjili. Znan je primer Juraja Belavića, praporščaka iz Kar-

⁶⁷ Prebere se lahko tudi »Olli.«

⁶⁸ LST, busta 6, 1558. 4. 8.; Pedani, I »*Documenti turchi*«, str. 185.

⁶⁹ LR, busta 305, 1596. 30. 12.

⁷⁰ RR, registro 17, 1510. 15. 3.

⁷¹ Vrandečić, *Had an Ottoman Combatant*, str. 171.

lovca, ki je uspel pridobiti poroke, ti pa so v posebnem pismu 12. oktobra leta 1653 jamčili, da bo do določenega roka izplačal knezu Križaniću vsoto, ki jo je ta prispeval za njegov odkup iz osmanskega suženjstva. Poroki, vsi vojaki iz Karlovca, so prisegli, da bo do naslednje plače Križaniću izplačanih »*pinez rainčkih dvi sto*«, torej 200 renskih goldinarjev, v pol leta pa še nadaljnjih 600 renskih goldinarjev. Ob tem je Križaniću pripadlo tudi »6 polovic pšenice in 12 polovic drugega žita.« Če denar ne bi bil pravočasno izplačan, je imel Križanić pravico, da poroke do izplačila zapre.⁷²

Zaradi visokih stroškov odkupa so bili ujetniki velikokrat prisiljeni sami oditi zbirat potrebna denarna sredstva, na njihovo mesto v suženjstvo pa je moral v času zbiranja odkupnine stopiti njihov sorodnik oziroma zaupnik ali pa so morali najti poroke za odkupnino, ki so zagotavljali, da bo izpuščen ujetnik do roka poslal denar, sicer se bo moral vrniti v suženjstvo.⁷³ O takšnem primeru je sinjorijo 7. junija leta 1520 obvestil hvarski komes in nadzornik Zaccaria Valaresso, ki omenja, da je tedaj tja s Korčule prispel Giacomo iz Rovinja, suženj Korkuta, brata sultana Selima I., ki je pred 36 dnevi odpotoval iz Istanbula. Beneškim oblastem je Giacomo izdal veliko vesti o osmanski mornarici in o namerah sultana, ki je bil jezen zaradi združevanja krščanskih sil.⁷⁴

V postopku odkupovanja zasužnjencev so največkrat sodelovali njihovi sorodniki, ki so poizkušali zbrati denar, potreben za odkup. Pri tem so velikokrat pristali v revščini in se po pomoč obrnili na sinjorijo. Margherita, žena Bernardina Carnerutija, je od zadrške mestne skupnosti tako prejela posojilo 75 ducatov za odkup svojega moža iz osmanskega suženjstva. Za garancijo je zastavila svoje premoženje, ki ga je dobila kot doto. Sinjorija je na njeno prošnjo 25. januarja leta 1574 odpravila njen dolg do zadrške mestne komore.⁷⁵ Le mesec kasneje oziroma 15. februarja pa je sinjorija odobrila denarno pomoč stratiotu Bardiju Dari iz Korona, ki je s svojo enoto, preden so ga zajeli Osmani, služil v Ulcinju, po osvoboditvi iz osmanskega suženjstva pa je služil na območju Zadra.⁷⁶

Pri tem so bili zelo aktivni tudi rojaki zasužnjenih prebivalcev beneških vzhodnojadranskih posesti, kot sta 12. decembra istega leta sinjorijo obvestila zadrski komes Bertuccio Civran in kapitan Zuanne Mauro. Po njunih navedbah so mnogi prebivalci mesta v Osmansko cesarstvo pošiljali pisma »v srbskem in slovanskem jeziku«, predvsem za potrebe organiziranja odkupov njihovih zadrskih someščanov iz suženjstva. Zadrski rektorja sta najstrožje prepovedala takšno prakso ter ukazala, da morata osebno odobriti vsako pismo, ki bi bilo iz Zadra poslano v osmansko državo, »kot je bilo zmeraj upoštevano, po antičnih postavah.«⁷⁷ Pošiljanje pisem

⁷² Klaić, *Izvori za hrvatsku povijest*, str. 79–80.

⁷³ Voje, *Odkupovanje slovenskih sužnjev*, str. 104–105.

⁷⁴ Sanudo, *I Diarii*, knj. 28, str. 626.

⁷⁵ RR, registro 41, 1574. 25. 1. V dubrovniških notarskih knjigah so registrirani tudi primeri kreditnih pogodb, s katerimi so si sorodniki ali prijatelji ujetnikov izposojali denar za njihov odkup iz osmanskega suženjstva. Voje, *Odkupovanje Furlanov*, str. 258.

⁷⁶ RR, registro 41, 1574. 15. 2.

⁷⁷ Beneška mesta na Jadranu so bila sicer dolžna poskrbeti za svoje prebivalce, ki so končali v osmanskem suženjstvu. Kot piše v 108. členu druge knjige statuta Izole, je morala

na osmansko ozemlje pa je bilo kljub vsemu nadvse učinkovito, saj se je 3. decembra v Zadar vrnil Pavle Radeljević, ki je bil ravno zaradi tovrstnega dogovarjanja izpuščen iz osmanskega suženjstva.⁷⁸

Vendarle je bila posredniška funkcija pri restitucijah in odkupih zaslužjenih Benečanov zelo nevarna. Tako je komes Šibenika poslal k sandžakbegu Neretve šibeniškega meščana Natala Tojo Jurjokovića, da bi poskrbel za restitucijo tistih prebivalcev in živine, ki so jih na beneškem območju v okolici Šibenika zajeli Osmani. Na poti k sandžakbegu je bil Natal na krut in zahrbtnen način umorjen, na ukaz sandžakbegovega vojvode ali pa kar sandžakbega samega. Poleg tega so Natalove posesti na šibeniškem ozemlju oplenili Osmani. Zaradi tega je v revščini ostala njegova žena Drasa, skupaj s hčerko, ki je bila tik pred poroko, in drugimi družinskimi člani. Sinjorija je zato 5. avgusta leta 1505 Drasi podelila 100 ducatov iz naslova prihodkov od soli v Šibeniku, ki so bili izplačani v petih letih, torej po 20 ducatov na leto.⁷⁹

Pogajanja o restitucijah so bila zato vedno zaupana uglednim in zanesljivim osebam. Končno poročilo trogirskega komesa Alessandra Bollanija s 15. oktobra leta 1569 navaja, da je bila naloga pogajanja z osmanskimi pokrajinskimi oblastmi glede restitucije prebivalcev in lastnine, ki so jo med svojim vpadom uplenili Osmani, dodeljena trogirskemu meščanu Francescu. Njegova rodbina je imela namreč velike zasluge za sinjorijo, saj sta kar dva njegova sorodnika, Pietro in Hieronimo, izgubila življenje v beneški službi, prvi na galeji v službi Vrhovnega kapitana Antonia Lauredana, drugi pa med vpadom osmanskih Morlakov na ozemlje Trogirja.⁸⁰

V pogajanjih o odkupih so dokaj pogosto posredovale beneške oblasti, ki so velikokrat tudi priskrbele potreben denar ali vsaj del odkupnine. V enem takšnih primerov je sinjorija 7. julija leta 1508 splitskemu komesu poslala 150 ducatov, da jih izroči trem Poljičanom za odkup njihovih bratov, sinov in nečakov, ki so jih zaslužnili Osmani ob porazu kneza Žarka Dražojevića. Obenem je sinjorija ukazala, da je potrebno preveriti, če so njihovi sorodniki res v osmanskem suženjstvu, in jih šele nato odkupiti.⁸¹

Sinjorija je zaradi velikega števila Benečanov, ki jih je bilo potrebno vedno znova odkupovati iz osmanskega suženjstva, celo ustanovila poseben urad, ki se je ukvarjal s to dejavnostjo. Beneški Svet naprošenih je 3. junija leta 1588 sprejel odločbo, s katero je še enkrat potrdil predtem določeno glavno vlogo Nadzornikov

mestna občina iz suženjstva rešiti vsakega svojega meščana, ki je bil zajet v službi komuna, na ozemlju komuna ali pa izven njega, bodisi kot odposlanik ali v kakršnikoli drugi funkciji. Do tega je moralo priti najpozneje v treh mesecih od zajetja, stroške njegovega odkupa pa je morala poravnati mestna občina. Prav tako je bila mestna občina dolžna iz suženjstva rešiti ujetnike, ki so bili zajeti v času vojn. Kos, *Statut izolskega komuna*, str. 244. To je sicer lahko ublažilo revščino zaslužjenih, vendar pa velikokrat ni zadostovalo za njihov odkup.

⁷⁸ LR, busta 283, 1524. 12. 12.

⁷⁹ RR, registro 16, 1505. 5. 8.

⁸⁰ Ljubić, *Commissiones et Relationes*, knj. 3, str. 248.

⁸¹ RR, registro 17, 1508. 7. 7.

nad hospitali in kraji pobožnosti (*Provveditori sopra Ospedali e Luoghi Pii*) pri odkupovanju sužnjev iz osmanskega suženjstva.⁸²

Že 19. februarja leta 1587 je sinjorija ukazala rektorjem Padove, pa tudi vseh drugih mest v svojem dominiju, da mora imeti vsaka glavna cerkev skrinjico z napisom: »Za odkup ubogih sužnjev, naših podanikov.« Na ta način je bilo potrebno zbirati denar za odkup tako prebivalcev Beneške republike kot tudi tistih, ki so bili zgolj v beneški službi, saj po mnenju sinjorije »ne more zadostovati tisto, kar se dobi z miloščino v tem mestu, zaradi velikega števila ubogih sužnjev, ki se nahajajo v rokah Turkov.«⁸³

Da je šlo pri odkupovanju Benečanov iz osmanskega suženjstva dejansko za velike vsote, priča podatek, da so Nadzorniki nad hospitali zgolj v enem mesecu v prvi polovici 17. stoletja za odkup sužnjev iz osmanskega suženjstva potrošili 6.427 liber in 10 solidov oziroma okoli 8.569 florentinskih liber.⁸⁴ Vsekakor je pri tem zanimiva ocena, da naj bi red Trinitarcev v vsem času svojega delovanja iz osmanskega suženjstva odkupil kar 100.000 krščanskih sužnjev.⁸⁵ Ravno v prvo polovico 17. stoletja pa datira tudi anonimni predlog, po katerem bi brez obremenitve beneškega državnega proračuna Nadzorniki nad hospitali za odkupovanje sužnjev lahko pridobili po 4.000 dukatov na leto. Na žalost iz virov ni razvidno, ali je bil predlog sprejet.⁸⁶

Nadzorniki nad hospitali in kraji pobožnosti so v 17. stoletju večkrat denarno pomagali tudi pri odkupih zaslužnjencev iz Beneške Albanije. Beneške oblasti so imele poseben fond, ki je bil namenjen zgolj odkupovanju prebivalcev Perasta, kar priča o velikem številu zaslužnjencev na tistem območju ter o pomenu, ki ga je sinjorija temu namenjala. Leta 1624 so namreč osmanski gusarji iz Magreba v zahodnem delu severne Afrike, tedaj poimenovanega Berberija (*Barbaria*), oplenili ozemlje Perasta in s seboj odvedli okoli 400 prebivalcev, predvsem civilistov.⁸⁷

Svet naprošenih je zato 4. julija leta 1626 odločil, da naj Nadzorniki nad hospitali Andriji Petroviću iz Perasta od sredstev namenjenih za odkup sužnjev iz tistega mesta odštejejo 200 dukatov za »ublažitev bede in za odpravo hude stiske, v kateri se nahaja skupaj s svojo družino.« Petrović se je predtem skupaj z ženo in sinom uspel odkupiti iz osmanskega suženjstva za 4.000 realov, zaradi česar so

⁸² »Da bi se lahko poskrbelo za osvoboditev ubogih sužnjev, tako naših podanikov kot tistih, ki to niso, ampak so bili zajeti v naši službi, od katerih se jih v bednem suženjstvu nahaja več kot 2.500, je ta Svet 12. februarja leta 1585 in 19. februarja leta 1586 odločil, da imajo Nadzorniki nad hospitali dolžnost, da zbirajo denar po mestu in postavijo skrinjice po cerkvah, enako pa morajo storiti tudi rektorji Terraferme. Ta naloga je poverjena Nadzornikom nad hospitali, ki naj poskrbijo za odkup omenjenih ubogih sužnjev naših podanikov in tudi tistih, ki sicer niso naši podaniki, a so bili zajeti v naši službi.« *Provveditori sopra Ospedali e Luoghi Pii* (POLP), busta 98, 1588. 3. 6.

⁸³ POLP, busta 98, 1587. 19. 2.

⁸⁴ POLP, busta 98.

⁸⁵ Dams, *Une »Redemption«*, str. 141–148.

⁸⁶ POLP, busta 98.

⁸⁷ Bošković, *Herojski podvizi bokeljskih pomoraca*, str. 174; Lalošević, *Značajne borbe bokeljskih pomoraca*, str. 75; Milošević, *Navala afričkih gusara*. Po Davisu naj bi bilo zajetih prebivalcev 450, od katerih naj bi jih kar tretjina umrla že v prvem letu suženjstva. Davis, *Christian Slaves*, str. 16–17.

ostali brez vseh sredstev za življenje.⁸⁸ Nato je Svet naprošenih še 3. marca leta 1628 Nadzornike nad hospitali pozval, naj porabijo 250 ducatov, ki jih je beneški Kolegij predvidel za odkup zaslužnjencev iz Perasta.⁸⁹ Osmani so Perast z več kot 6.000 vojaki sicer ponovno napadli 15. maja leta 1654, vendar so bili odbiti in potolčeni.⁹⁰

Še v drugi polovici 17. stoletja, v času kretske vojne, so 31. avgusta leta 1661 Nadzorniki nad hospitali naložili Marcu Contariniju, naj Pompeu Favru iz Chioggie, ki je bil osmanski suženj v Ulcinju, izplača 40 ducatov, saj je priskrbel vse potrebne dokaze in prisege o svojem ujetništvu.⁹¹ Enako pa so Nadzorniki nad hospitali Marcu Contariniju ukazali tudi 9. septembra leta 1663, v primeru Soldada iz Kotorja, ki je bil osmanski suženj na območju Neretve.⁹²

Pred zaslužnjevanjem niso bili varni niti najvišji cerkveni dostojanstveniki, ki so sodelovali pri pogajanjih o odkupovanju kristjanov iz osmanskega suženjstva. Vrhovni nadzornik v Dalmaciji Giacomo Foscarini je 5. maja leta 1571 poročal sinjoriji, da je prišel k njemu škof Skradina, ki so ga zajeli Osmani, a se je uspel odkupiti. Do zajetja je prišlo, ko je opravljal posredniško misijo med šibeniškimi rektorji in pokrajinskimi osmanskimi oblastmi v Bosni. Nekateri vojaki iz Bosne, ki jih je v preteklosti kaznoval zaradi njihovih verskih prestopkov, so ga namreč po krivem obtožili pri bosanskem sandžakbegu, kar so potrdili tudi dubrovniški odposlanci. Pri tem je šlo torej za kristjane ali bivše kristjane, ki so služili v osmanski vojski in bili v določenem obdobju pod škofovo cekveno oblastjo. Kljub temu, da se je uspel odkupiti, pa si škof ni upal prevzeti svoje škofije, ki je bila na osmanskem ozemlju, saj so proti njemu uporabili odločbo osmanskih oblasti izpred 14 let, ki ga je obsojala na smrt »z nasaditvijo na kol.« Tako je v Splitu čakal na sandžakbegovo odredbo, s katero bi mu bil omogočen prost prehod do njegove škofije.⁹³

K osvoboditvi Benečanov iz osmanskega suženjstva so lahko z amnestijo pomembno prispevale osrednje osmanske oblasti. Septembra leta 1614 je sultan Ahmed I. sinjorijo obvestil, da je ukazal izpustitev vseh Benečanov, ki so bili zaslužnjeni v času miru, v skladu s sporazumom iz leta 1595, vključno s tistimi, ki so bili kupljeni z denarjem ali pa so bili zajeti v spopadih oziroma zaradi zločinov.⁹⁴ Ostaja pa vprašanje, koliko so bili lahko tovrstni sultanovi ukazi uspešni, še posebej v času upadanja vpliva središčne osmanske oblasti od druge polovice 16. stoletja.

V določenih primerih je bilo odkupovanje ujetnikov iz suženjstva zgolj krinka za druge aktivnosti, saj je 18. februarja leta 1515 šibeniški komes in kapitan Andrea Donado sinjorijo obvestil, da so nekateri meščani Šibenika pod pretvezo, da gredo odkupit sužnje, ki so jih zajeli Osmani, odšli do hrvaškega bana, ker so želeli priti pod oblast ogrskega kralja.⁹⁵

⁸⁸ POLP, busta 98, 1626. 4. 7.

⁸⁹ POLP, busta 98, 1628. 3. 3.

⁹⁰ Novak, *Jadransko more*, str. 82.

⁹¹ POLP, busta 59, 1661. 31. 8.

⁹² POLP, busta 59, 1663. 9. 9.

⁹³ LR, busta 302, 1571. 5. 5.

⁹⁴ LST, busta 10, 1614; Pedani Fabris, *I »Documenti turchi«*, str. 309–310.

⁹⁵ Kukuljević Sakcinski, *Odnosaji skupnovlade mletačke VI.*, str. 444.

Po osmanski osvojitvi Skradina leta 1522 je bil Šibenik še bolj pod udarom osmanskih vpadov, med katerimi je bilo zaslužjenih veliko tamkajšnjih prebivalcev, ki so jih Osmani odvedli v Bosno. Tistega leta si je zato Vrhovni nadzornik v Dalmaciji prizadeval za njihovo restitucijo.⁹⁶ Sinjorija je v ta namen podelila skrivno pooblastilo Pieru Zenu in ga kot odposlanca poslala k osmanskim oblastem na pogajanja o vrnitvi šibeniških sužnjev.⁹⁷

Šibeniški odposlanci so naslednjega leta, 27. aprila 1523, v svojih zahtevah sinjoriji navajali, da je njihov komun »stalno pod bičem osmanskih vpadov«, ki so vsakodnevno plenili in pustošili tisto območje. Zaradi tega so pozvali, naj se pošlje izkušenega odposlanca k sultanu za restitucijo zajetih prebivalcev in živine, ki naj se sultanu tudi pritoži, da sandžakbeg Hercegovine stalno nadleguje beneška ozemlja na vzhodnem Jadranu. Ob prejšnjih osmanskih vpadih na območje Šibenika rektorji niso dovolili zasledovati osmanskih napadalcev in povrniti plena, zato je sinjorija izdala ukaz vsem beneškim rektorjem v Dalmaciji, da je potrebno preprečevati osmanske vpade in povrniti vsak plen, ki bi ga Osmani uplenili na beneškem ozemlju.⁹⁸ Na ta način je Vrhovni nadzornik v Dalmaciji Andrea Civran uspel rešiti 7 oseb, ki so jih ugrabili Osmani, kot je 12. oktobra leta 1524 obvestil sinjorijo.⁹⁹

Mnogi priseljenci v beneško Istro so morali ravno tako odkupovati svoje sorodnike, ki jim ni uspelo pravočasno pobegniti pred osmanskimi navali na Levantu. Še konec 16. stoletja, 12. julija leta 1597, je senat odobril 150 ducatov posojila Matteu Agapitu, pripadniku ciprskih priseljencev v beneški Istri, na območju Pulja, s katerim je nameraval iz osmanskega suženjstva odkupiti svojo hčerko, ki so jo Osmani zaslužnili med padcem Cipra. Matteo in njegov sin naj bi posojilo vrnila s tem, da bi se za ustrezno obdobje odpovedala denarni pomoči, ki jo je sinjorija namenjala 50 družinam ciprskih naseljencev na območju Pulja.¹⁰⁰

Osmanski plenilci, ki so napadali tako na beneškem kot na osmanskem ozemlju, so zaslužnjevali celo dubrovniške podložnike, čeprav so sultani to obsojali, ker so bili Dubrovničani osmanski haračarji. Ferman iz leta 1480 priča, da je vojvoda Hercegovskega sandžaka ugrabil 46 prebivalcev Dubrovnika, leta 1490 sta bila ugrabljeni dva mlada Dubrovničana, leta 1500 pa so Dubrovničane ugrabljali tudi prebivalci Novega. Od 60. let 16. stoletja dalje obstajajo ukazi, da osmanski uradniki Dubrovničanom niso dolžni izročiti tistih zaslužjenih rojakov, ki so se spreobrnil v islam, kar priča o razširjenosti tovrstnega dogajanja.¹⁰¹

⁹⁶ Isti, *Odnosaji skupnovlade mletačke VIII.*, str. 157, 159, 169; Klaić, *Povijest Hrvata*, str. 389.

⁹⁷ Sanudo, *I Diarii*, knj. 33, str. 115.

⁹⁸ RR, registro 20, 1523. 27. 4.

⁹⁹ Sanudo, *I Diarii*, knj. 37, str. 50.

¹⁰⁰ *Senato Mare XII.*, str. 80.

¹⁰¹ Miović, *Dubrovačka Republika*, str. 122. O tem glej tudi sultanov ferman iz leta 1567: »Poklisarji dubrovniških plemičev so prišli na Porto in izjavili, da je bil že prej izdan ferman proti razbojnikom, ki prihajajo na dubrovniške obale, ugrabljajo dubrovniške podložnike [...] in jih prodajajo v Rumeliji in Anatoliji. S tem fermanom je ukazano, da je potrebno osvoboditi tiste, ki so v mestih, kjer se nahajajo, sprejeli islam. Samo nevernike je treba predati Dubrovničanom.« Miović, *Dubrovačka Republika*, str. 123.

Ugrabitve in preprodaja sužnjev so bile sestavni del hajduškega vojskovanja v 16. in 17. stoletju. Dubrovničani so izginjali podnevi in ponoči, iz svojih hiš, njiv, pašnikov in poti. Prodajali so jih za veslanje na osmanskih in beneških galejah ter kot služabnike in sužnje v Boko Kotorsko, Hercegovino, na Apeninski polotok ter drugam. Največ sreče so imeli tisti, ki so jim ugrabitelji takoj ponudili, da se odkupijo, bodisi sami ali pa s pomočjo svojih sorodnikov. Fermani se niso posebej ukvarjali s tako izpeljanimi ugrabitvami. Ker so bili ugrabitelji iz najbližje soseščine, so se dubrovniške oblasti in sorodniki žrtev raje sami pogajali z njimi, da bi pridobili na času in se za ugrabljenimi ne bi izgubila vsaka sled.¹⁰²

Dubrovniške oblasti so aktivno, pa tudi tajno, kadarkoli je bilo to potrebno, pomagale pobeglim osmanskim vojnim ujetnikom in sužnjem. V nekaterih primerih, ko niso imeli drugega izhoda, so morali Dubrovničani pobegle sužnje vrniti Osmanom. Leta 1577 so tako pobegle sužnje predali njihovemu lastniku, hercegovskemu sandžakbegu, saj je bilo tveganje zaradi ogrožanja dobrih sosedskih odnosov preveliko. Nekateri tovrstni primeri so vzbudili pozornost samega sultana, pri čemer so Dubrovničani izkazali precejšnje kljubovanje.¹⁰³

Osvobajanje Dubrovničanov je bilo skozi stoletja stalna in zelo pomembna dolžnost poklisarjev harača. Poleg njih so ugrabljene osvobajali tudi posebni odposlanci, ki jih je dubrovniška vlada pošiljala naravnost v gusarska gnezda. V severni Afriki so ujetnike osvobajali tamkajšnji dubrovniški konzularni predstavniki ter zaupniki v Benetkah, Livornu in Genovi, pri čemer je posredoval tudi red Trinitarcev. Nekatere ujetnike so odkrili celo na sultanovem trgu s sužnji v Istanbulu ter na ladjah osmanske vojne mornarice.¹⁰⁴

Mnogi sužnji z območja vzhodnega Jadrana so bili sicer odkupljeni, precej pa jih je ostalo, kamor so jih odvedli Osmani. Leta 1501 se tako omenja vojvoda Sulejman, eden od poveljnikov Skender begovih enot, ki je bil po rodu iz zadrškega

¹⁰² Isto.

¹⁰³ Ferman sultana Murata IV. proti Dubrovničanom, ki čaušu Seferju niso hoteli vrniti pobeglih sužnjev, napisan med 30. majem in 8. junijem leta 1633 v Istanbulu ter namenjen bosanskemu sandžkbegu in kadijam Sarajeva, Pljevlja, Foče in Čajniča: »Bivši beglerbeg [...] ki je dobil hercegovski sandžak kot dopolnilni fevdalni prihodek, je Porti poslal pismo [...] čaušu cesarskega dvora Sefer čaušu sta leta 1628/1629 pobegnili sužnja Dilaver in Kejvan iz vasi Bezlavine v kadiluku Čajniče, v hercegovskem sandžaku. Ko sta prišla med kristjane v dubrovniško trdnjavo, jih je čauš zahteval nazaj od tamkajšnjih plemičev, ki pa so njegovo zahtevo odbili. Čeprav je bilo to kot dokaz vnešeno v kadijsko odločbo in register, se Dubrovničani niso pokorili, ampak so začeli zavlačevati. Nedavno jim je bil izročen moj ukaz, naj predajo sužnje, kot zahteva zakon, vendar tega ponovno niso storili. Zato je sedaj vnovič sprejet moj plemeniti ukaz, da se sužnji predajo po zakonu.« Isto, str. 53. Dokaj podoben je tudi naslednji sultanov ferman: »Isa [...] čauš mojega dvora [...] je poslal obvestilo, da so mu pobegnili dva brata in ena ženska, sužnji nemškega porekla, ki jih je kupil. Zatekli so se v dubrovniško trdnjavo in tam jih čuvajo dubrovniški plemiči. Ko jih je zahteval nazaj, so se plemiči izgovarjali in mu nasprotovali. Zaradi tega je prosil za moj cesarski ukaz, da se mu sužnji po zakoniti poti predajo.« Isto, str. 53–54. Omenjanje nemškega porekla bi lahko pomenilo, da je šlo v resnici za sužnje, ki so bili zajeti v tedanjih notranjeavstrijskih deželah habsburškega cesarstva, morda celo na slovenskem etničnem ozemlju. Prim. Voje, *Odkupovanje slovenskih sužnjev*, str. 102.

¹⁰⁴ Isto, str. 124–125.

kotarja oziroma z območja Vrane.¹⁰⁵ Med Skender begovimi vojaškimi uslužbenci, ki so bili po poreklu z območja Vrane, se v začetku 16. stoletja kot izvidnik in vodič osmanskih vojaških enot omenja tudi Luca Zugli iz Hraščanov pri Vrani, ki so ga Osmani zaslužnili skupaj z njegovo ženo in družino.¹⁰⁶

Tudi pozneje je bilo precej primerov, da so se posamezni sužnji iz beneške Dalmacije v osmanski službi pojavili na najvišjih položajih v državni upravi in vojski. Med beneško-osmanskimi spopadi na začetku 16. stoletja je bil na primer zajet Murat beg Tardić, ki je bil po rodu iz Šibenika in so ga Osmani kot sužnja privedli v Sarajevo. Postal je suženj Husrev bega, ki ga je že kmalu osvobodil in ga postavil za svojega namestnika na položaju sandžakbega Bosne, leta 1537 pa je postal sandžakbeg Kliškega sandžaka, kateremu je pripadal tudi osvojeni del zadrškega kotarja.¹⁰⁷ Murat beg je izviral iz pomembne šibeniške rodbine, saj je bil njegov brat Zorzi Baio šibeniški arhipret, ki mu je papež februarja leta 1531 podelil posestvo, kateremu se je odpovedal Antonio Thibaldeo iz samostana Svetega Nikolaja v Šibeniku.¹⁰⁸

Pri kronološkem pregledu poteka odkupovanja prebivalcev beneških ozemelj na vzhodnem Jadranu iz osmanskega suženjstva lahko ugotovimo, da je do tega prihajalo že v 15. stoletju, kmalu po začetku osmanskih vpadov na tamkajšnje beneško ozemlje. Neki zadrski meščan se je iz osmanskega suženjstva odkupoval že 22. februarja leta 1458.¹⁰⁹ Beneški plemič Pietro da Mosto pa je za odkup sina Giacomu, ki so ga Osmani zajeli na poti proti Benetkam, zaprosil svojega drugega sina Nicola, ki je bil kaštelan v Levjem gradu v Kopru, in 31. marca leta 1460 je beneški senat Nicolu dovolil, da je odšel odkupit brata, vendar si je bil dolžan priskrbeti namestnika, ki je poveljeval v njegovi odsotnosti.¹¹⁰

O zaslužnjevanju prebivalcev z območja mest v beneški Dalmaciji leta 1468 pričajo tudi podatki v dubrovniškem arhivu, ker so dubrovniški poslovneži od Osmanov v Bosni in Hercegovini odkupovali otroke in odrasle, ki so govorili njihov »materni jezik.« Marin Stojković iz vasi Visočane na območju Zadra se je 14. maja leta 1469 Marinu Ratčiču v Dubrovniku obvezal, da mu bo povrnil 16 dukatov, ki jih je ta izplačal, da ga je osvobodil iz osmanskih rok. Nekaj tednov kasneje se je na enak način Jurica Batrić iz Zadra, iz vasi, imenovane Hraščane, obvezal Ivanu

¹⁰⁵ Kukuljević Sakcinski, *Odnosaji skupnovlade mletačke VI.*, str. 173–174.

¹⁰⁶ Isto: »... item come apresso ditto Schander e uno Lucha Zugli de Chraschiane fo preso con la moier e fameia el Bassa la grato per saper ogni loco et e homo experto et e zorni x parti di Bossina con el ferro al collo a modo di prexom fugido per Hongaria poi va in Friul per esplorar perho si provedi e homo dil Conta di Laurana basso canuto di anni 65 barbosso.«

¹⁰⁷ Traljić, *Zadar i turska pozadina*, str. 206, 214.

¹⁰⁸ »Fu posto, per li ditti, dar il possesso al reverendo domino pre' Zorzi Baio arziprete di Sibinico fratello di Morat Vayvoda, per la renontia fata in man del papa per domino Antonio Thibaldeo dil monastero di S. Nicolo di porto di Sibinico, et li papa l'ha data al prefato pre' Zorzi.« Sanudo, *I Diarii*, knj. 54, str. 483–484. Za leto 1518 pa imamo iz virov podatek, da so Osmani v ujetništvu zadrževali sužnja iz Sukošanov (*Saposane*). Atti del conte di Zara (ACZ), Pietro Marcello, vol. I., II., 1518. 24. 10.

¹⁰⁹ Ducali e terminazioni (DT), liber II, 1458. 22. 2.

¹¹⁰ *Senato Mare VII.*, str. 262.

Nikoli Džinoviću, ki ga je za 17 dukatov odkupil v Skopju.¹¹¹ Mesec kasneje, 2. junija leta 1469, so Hrvati osvobodili zajete vojake iz Šibenika.¹¹² Dubrovničani pa so leta 1470 v Vrhbosni prav tako odkupili nekega Šibeničana ter leta 1471 celo nečaka ninskega popa.¹¹³

Sužnji Osmanov z območja Šibenika, ki so padli v ujetništvo ob osmanskem vpadu leta 1473, so bili septembra leta 1474 odkupljeni ravno prek posredništva Dubrovničanov, kot na primer Rado Katunar iz vasi Bakići na območju Šibenika, za 180 dukatov.¹¹⁴ V napadu na vas Bakiće so osmanski vojaki zajeli Alijo, sina Vladislava Zaječiča iz Sjenice, ki je bil predstavnik prve generacije osmanskih »podvižnikov« iz vrst islamiziranega pokorjenega prebivalstva Srbije. Sužnji, zajeti med osmanskim plenjenjem na območju Zadra leta 1478, so bili odkupljeni leta 1479 in to nekajkrat po zelo nizki ceni. Jelena Petrivica iz Velina na območju Zadra je na primer stala 9 dukatov.¹¹⁵

V teh vpadih osmanske vojske niso trpeli zgolj prebivalci zadrškega kotarja, temveč tudi prebivalci samega mesta. Leta 1497 se je med drugim v osmanskem suženjstvu znašel zadrski meščan Jerković, zato ga je odkupoval brat Damjan. Da bi prišel do potrebnega denarja, je Damijan zadrskim frančiškanom prodal svoji dve hišici v bližini njihovega samostana.¹¹⁶

O restitucijah in odkupih zaslužjenih Benečanov imamo v 16. stoletju podatke že za beneško-osmansko vojno 1499–1502. Med beneško-osmanskima vojnoma v prvi polovici 16. stoletja oziroma v letih 1499–1502 in 1537–1540 pa so Osmani zajeli še posebej veliko število sužnjev.¹¹⁷ Mnogi od njih so se nahajali v Sarajevu, med njimi so bili tudi sužnji iz slovenskih dežel.¹¹⁸ Etapno zbirno taborišče za sprejem

¹¹¹ Deb. Not. (DN), XXXVIII, 1469. 14. 5.

¹¹² DT, liber II, 1469. 2. 6.; Ljubić, *Listine o odnošajih*, str. 440–442.

¹¹³ DN, LIII, 1470. 16. 9.; Div. Not. (DVN), LX, 1471. 1. 4.; Hrabak, *Skopskiot pazar na robje*, str. 151–161.

¹¹⁴ DN, XLIII, 1474. 4. 9.; DVN, LVIII, 1474. 9. 9.; DVN, LVIII, 1474. 19. 9. Voje njegovo ime navaja kot »Rada Cetirane.« Njegova upnika sta bila prezbiter Mihajlo Vukotić in njegov brat Peter iz Šibenika, ki sta za odkupnino plačala 180 dukatov. Če Rada tega dolga v določenem času ne bi poravnal, bi se moral vrniti v osmansko suženjstvo. Voje, *Odkupovanje slovenskih sužnjev*, str. 105.

¹¹⁵ DN, XLVII, 1479. 7. 10.

¹¹⁶ Traljić, *Zadar i turska pozadina*, str. 205.

¹¹⁷ Osmanske oblasti so v času vojn zaslužjevale tudi tiste Benečane, ki so se nahajali na osmanskem ozemlju. Glavni cilj večine priseljencev z beneškega ozemlja je bil sicer Istanbul. Med beneške prebivalce v osmanski prestolnici so uradno šteli zgolj bailo, njegovi uradniki in njegova družina ter trgovci s statusom polnopravnih beneških državljanov. Poleg tega manjšega jedra uradnih beneških predstavnikov pa je v mestu obstajala tudi veliko večja skupnost nekdanjih beneških kristjanov, ki so postali Osmani. Uradni beneški prebivalci Istanbula nikdar niso šteli več kot 100 oseb, medtem ko je bilo pribežnikov z beneškega ozemlja kar nekaj tisoč. Nekateri od teh so prišli iz Benetk ali Terraferme, večina pa je bila slovanskih in grških prebivalcev Beneške republike. Razlogi za njihov prihod so bili različni, v prvi vrsti je šlo za izgnance (*banditi*), sužnje, vojake, male trgovce, obrtnike, kmete in avanturiste. Dursteler, *Venetians in Constantinople*, str. 61–62.

¹¹⁸ Boškov, Šamić, *Turski dokumenti*, str. 5–12.

ujetnikov iz beneške severne Dalmacije leta 1523 je bilo mesto Livno. Tja je odšel pop Jure Hajdić, da bi osvobodil nekega mladeniča z območja Šibenika.¹¹⁹

Pri omembah sužnjev iz tega obdobja so Osmani samo za nekatere sužnje zabeležili, da po poreklu izhajajo iz beneške Dalmacije oziroma iz beneških mest v Dalmaciji.¹²⁰ Vendar pa so bili mnogi med njimi hrvaškega izvora, medtem ko je bilo za sužnje iz severnih hrvaških ozemelj zabeleženo, da izvirajo iz Slavonije. Na osnovi tega in glede na dejstvo, da so Osmani Zadar že predtem imenovali »Hrvati«, Traljić meni, da je bilo prav z zadrškega območja v Sarajevo in druga bosanska mesta odvedenih veliko sužnjev.¹²¹

Leta 1506 je bil v Zadru nastanjen Tomaš Turčin, naslednje leto pa se omenja Juraj Turčin. Malo kasneje se omenja Margareta, žena Lukana Draškovića iz Nadina, ki je bil med letoma 1509 in 1510 v osmanskem suženjstvu.¹²² Med prebivalci Zadra in njegovih predmestij je bilo leta 1527 več prebivalcev s priimkom Turčin, Turkinja in Turčinović.¹²³ Te priimke so lahko dobili kot bivši osmanski sužnji ali pa kot priseljenci z ozemelj pod osmansko oblastjo.

Komes Splita Marin Moro je že 13. aprila leta 1499, torej še pred dejanskim začetkom beneško-osmanske vojne, ki je sledil avgusta istega leta s prvo pomorsko bitko pri Lepantu, sinjorijo obvestil, da so Osmani vpadli na tamkajšnje beneško ozemlje in s seboj odvedli veliko prebivalcev z območja kneza Štefana. Noben prebivalec Splita si ni upal iti k hercegovskemu sandžakbegu, da bi jih rešil iz suženjstva, ker so se bali osmanskega maltretiranja in šikaniranja, nato pa je knez Makarske krajine Grgur Marković, ki je bil sicer Osman, a naklonjen sinjoriji, ponudil, da bo spremljal splitske odposlance vse do mostarskega vojvode. Benečani so na ta način uspeli restituirati 16 svojih zaslužnjencev, ki so jih Osmani ugrabili na območju Šibenika, nato pa še dodatnih pet. Poleg tega so vojvode iz obmejnih osmanskih območij pisali Moru, naj pozove prebivalce vseh beneških območij, kjer so Osmani ugrabljali prebivalce, da jih obvestijo o manjkajočih prebivalcih, ki jim jih bodo nato restituirali. Moro je dejansko obvestil prebivalce na omenjenih območjih, vendar do restitucije kljub vsemu ni prišlo.¹²⁴

V začetku julija leta 1499 so se Osmani nahajali pod Ostrovico, po napadu proti Zadru. Zaradi množice sužnjev, ki jih je zajel Skender beg, so bili prodajani trgovcem po 30 dukatov na sužnja, 60 najlepših deklet in 60 dečkov pa je Skender beg poslal sultanu v dar.¹²⁵ Šele 15. julija se je v Šibenik vrnil sel, ki je odšel k Skender begu, da bi povrnil zaslužnjene Benečane, in bil pri tem zajet. Ko se je namreč Skender beg s plenom vračal z ozemlja Zadra k Ostrovici, je beneškega odposlanca vprašal, če prepozna koga, ki bi ga lahko odkupili za visoko vsoto, in ta mu je odgovoril, da gre zgolj za revne ljudi. Skender beg ga je nato za 30 dukatov

¹¹⁹ Arhiv Šibenika (AŠ), škatla V., 1523. 21. 2.

¹²⁰ Silajdžić, *O slučajevima ropstva*, str. 244.

¹²¹ Traljić, *Zadar i turska pozadina*, str. 208.

¹²² Isto.

¹²³ Ljubić, *Commissiones et Relationes*, knj. 1, str. 211, 220, 222.

¹²⁴ Kukuljević Sakcinski, *Odnosaji skupnovlade mletačke V.*, str. 32.

¹²⁵ Isto, str. 46, 50, 57.

prodal nekemu osmanskemu trgovcu, vendar pa mu je uspelo pobegniti in se po sedmih dneh skrivanja vrniti na beneško ozemlje.¹²⁶

Že sodobniki, na primer anonimni dubrovniški pisec, so navajali, da so Osmani iz Vrhbosne in Foče v letu 1500 izvedli tri vpade v beneško Dalmacijo, predvsem na območju med Šibenikom in Zadrom, kjer so zajeli mnogo ljudi in živine.¹²⁷ Ob odkupu sužnjev prek Dubrovnika, konec julija leta 1500, je bilo navedeno, da so bojavniki Skender bega januarja tistega leta prosto ugrabljali ljudi iz samega predmestja Šibenika. Ker je bilo sužnjev veliko, jim je cena padla, zato so bili celo sami šibeniški meščani prodajani za zgolj 70 ducatov.¹²⁸ Zadrskim rektorjem pa je vlaški knez Kožul poročal, da je 8. januarja leta 1501 knez Petar iz Marinje Zemlje, ki se je za 1.200 ducatov odkupil iz osmanskega suženjstva, iz Dubrovnika poslal obvestilo o zbiranju Osmanov v Bosni za vpad na območje Zadra in Šibenika.¹²⁹

Potreba po reševanju Benečanov iz osmanskega suženjstva se je precej povečala tudi med beneško-osmansko vojno Svete lige 1537–1540. Kavaljer Zorzi Renesi je sinjorijo tedaj prosil za pomoč pri odkupu svojega sina Hettorja Renesija iz osmanskega suženjstva kot priznanje za zvesto službo. Sinjorija je tako 13. julija leta 1539 dodelila 100 cekinov nagrade enoti Uskokov pod poveljstvom kavaljerja Renesija in njegovega sina kot nagrado za zajetje nekega Osmana. Poleg tega je ukazala, da je potrebno kavaljerju Renesiju predati dva osmanska Morlaka, ki sta bila zajeta na območju Šibenika, eden se je nahajal pri šibeniškem komesu, drugi pa na galeji soprakomita Alessandra Bona. Na ta način naj bi imel kavaljer Renesi lažje delo pri reševanju svojega sina, saj bi ga lahko zamenjal za dodeljena osmanska sužnja.¹³⁰

Kljub vsemu je 29. septembra leta 1540 Hettor Renesi še sam prosil sinjorijo za pomoč, saj je zaradi ujetništva in odkupnine, ki je znašala kar 600 ducatov, zašel v revščino. Sinjorija mu je dodelila 200 ducatov za potrebe poravnave stroškov njegove odkupnine, obenem pa mu je podelila dodatne štiri dukate k mesečni plači, ki je znašala 14 ducatov, tako da je imel po novem 18 ducatov plače na mesec.¹³¹

¹²⁶ Isto, str. 57. Koprski podestat in kapitan Alvise da Mula pa je 12. avgusta leta 1499 sinjoriji preposlal pismo svojega obveščevalca Giacoma Leporija z 10. avgusta, ki je bil v Brinju in tam od nekega pobeglega sužnja, z imenom Martin, pridobil pomembne informacije o premikih osmanske vojske. Martin je bil star 25 let, Skender beg pa ga je zajel ob porazu Dukagjina v Krbavi. Isto, str. 71–72.

¹²⁷ Benvenuti, *Storia di Zara*, str. 63; Maštrović, *Grad Nin*, str. 25.

¹²⁸ DVN, LXXIX, 1500. 30. 7. To ni bilo nič nenavadnega, saj Georgius de Hungaria, ki je vrsto let preživel v osmanskem suženjstvu, že za prvo polovico 15. stoletja navaja, da so Osmani med enim svojih vpadov na ogrsko ozemlje zajeli toliko ljudi, da so ujetnike prodajali zgolj za kožuhočinasta pokrivala. Csukovits, *Miraculous escapes*, str. 7.

¹²⁹ »Conte Piero de Marigna qual si ha scosso per ducati 1200 di man di Turchi.« Kuku-ljević Sakcinski, *Odnosaji skupnovlade mletačke VI.*, str. 169.

¹³⁰ RR, registro 25, 1539. 13. 7.

¹³¹ RR, registro 25, 1540. 29. 9. Stratiot Manoli Schiodapolo je bil v beneški Dalmaciji med vojskovanjem proti Osmanom prav tako ranjen in zajet, nato pa so ga svojci mrtvega odkupili iz osmanskega suženjstva, pri tem pa so obubožali. Sinjorija je zato 7. januarja leta 1540 njegovima hčerkama Marieti in Chiari za preživetje podelila dosmrtni dohodek v višini štirih ducatov mesečno, ki sta si ga morali deliti med seboj. RR, registro 25, 1540. 7. 1.

Med ciprsko vojno v letih 1570–1573 je prišlo do največjega porasta pri odkupovanju prebivalcev beneških vzhodnojadranskih posestev, predvsem pa vojakov v beneški službi iz osmanskega suženjstva. Že 30. avgusta leta 1571, torej v začetnem obdobju vojne, je sinjorija izdala odločbo o pomoči družini Camilla Detrica, poveljnika Hrvaških konjenikov (*Croati a cavallo*), ki so ga petkrat ranili in zajeli Osmani. Njegov tast Pompeo di Soppe je sinjorijo zaprosil, naj vse do odkupa Detrica iz osmanskega suženjstva za njegovega namestnika določi njegovega sina in Camilovega svaka Biasia, s čimer se je sinjorija strinjala.¹³² Camillo je bil 5. junija leta 1573 že odkupljen iz osmanskega suženjstva, saj je v odločbi senata navedeno, da je bil tedaj poveljnik 15 Hrvaških konjenikov. Zaradi dolgega bivanja v ujetništvu pa je obubožal, zato mu je sinjorija povišala plačo s 15 na 20 ducatov na mesec.¹³³

Knez Štefan Posedarski se je med ciprsko vojno ravno tako zelo izkazal v beneški vojaški službi, a je bil med enim od spopadov z Osmani zajet in odpeljan v suženjstvo. Za odkup mu je bila določena visoka cena 500 cekinov, nakar je bil Štefan prisiljen kot talca Osmanom predati svojega sina ter je odšel zbirat svojo odkupnino. Sinjorija mu je 27. aprila leta 1573 naklonila denarno pomoč v višini 150 ducatov in mu ob tem zvišala plačo za tri dukate, na sedem ducatov mesečno.¹³⁴

Podobna je zgodba bratov Dimitrija in Lazara Chelmija, beneških stratiotov v Dalmaciji. Med ciprsko vojno so namreč Lazara Chelmija v spopadu trikrat ranili in nato zajeli osmanski konjeniki ter ga odvedli v suženjstvo. Za seboj je v revščini zapustil ženo Stamato z dojenčkom ter sestro Zanetto, ki bi se morala poročiti. Sinjorija je 24. novembra leta 1574 Zanetti dodelila doživljenjsko rento en dukat na mesec, s katerim je morala preživljati tudi svojo mater in brata.¹³⁵

Osmani so tedaj zajeli celo kapitana beneških enot v Dalmaciji Lodovica Celia in ga poslali v stolp v Galati, kjer je bil zaprt, dokler ga ni kot talec zamenjal njegov brat Andrea iz Trogirja. Sinjorija je 11. junija leta 1575 odločila, da naj se Andreo zamenja za janičarja Huseina iz Istanbula, ki se je tedaj kot suženj nahajal

¹³² RR, registro 40, 1571. 30. 8.

¹³³ RR, registro 41, 1573. 5. 6. Značilna je zgodba Nikole Antonijovića, enega od poveljnikov lokalnih enot Poljičanov, ki so med ciprsko vojno delovali pod beneškim poveljstvom. Med vojno se je izkazal v mnogih bitkah z Osmani, ki so ga nazadnje zajeli. Dolgo časa je preživel v suženjstvu in se nato vendarle uspel odkupiti. Sinjorija je 28. septembra leta 1575 odredila, naj se Nikolo vpiše v enoto njegovega brata, kapitana Zorzija Antonijovića, s plačo 3 ducatov na mesec, o čemer je bil obveščen tudi komes in kapitan Trogirja. RR, registro 42, 1575. 28. 9.

¹³⁴ RR, registro 41, 1573. 27. 4. Tudi Zuanne Closi je bil v istem letu zajet v spopadu z Osmani, zaradi česar sta njegova žena Fiorenza in sin Andrea padla v revščino. Sinjorija je 26. septembra leta 1573 Fiorenzi in Andrei dodelila en dukat na mesec, ki ga je morala izplačevati mestna blagajna v Zadru, dokler Andrea ne bi bil dovolj star, da bi lahko služil v dalmatinskih enotah stratiotov. RR, registro 41, 1573. 26. 9.

¹³⁵ RR, registro 42, 1574. 24. 11. Podobno tragična je bila usoda konjenika v beneški službi Tome Đukavca, ki je bil v spopadu z Osmani zajet in odveden v suženjstvo, zaradi česar so brez dohodkov ostali njegova žena in trije otroci. Njeno prošnjo za pomoč je podprl tudi Vrhovni nadzornik v Dalmaciji Grimani. Sinjorija je zato Tomovemu sinu Petru 31. decembra leta 1575 dodelila dohodek v višini enega dukata na mesec, s čimer je moral preživljati tudi svojo mater in oba brata. Ta dohodek se mu je izplačeval do njegovega 17. leta, nato pa se je moral zaposliti kot konjenik v eni od beneških enot v Dalmaciji. RR, registro 42, 1575. 31. 12.

na eni izmed fust Sveta deseterice. Huseina so vklenjenega in dobro zastraženega poslali k poveljniku Galej obsojencev, ki ga je nato izročil komesu Trogirja. Ko bi se trogirski komes prepričal, da je bil Andrea Celio osvobojen, bi moral Huseina izpustiti, da odide kamorkoli želi.¹³⁶ Očitno z izmenjavo ni bilo nič, saj je sinjorija tudi 1. maja leta 1576 odločala o pomoči Lodovicu Celiu pri odkupu njegovega brata in odobrila finančno pomoč pri odkupu.¹³⁷

Zasužnjevanje Benečanov in posledično njihovo odkupovanje pa ni prenehalo niti v redkih obdobjih miru na beneško-osmanski vzhodnojadranski meji. Sredi 16. stoletja, leta 1558, je namreč Nadzornik nad armado (*Provveditor dell'armata*) Cristoforo da Canal v svojem končnem poročilu navedel, da je v 41 mesecih svojega uradovanja osvobodil mnoge kristjane, ki so bili sužnji Osmanov.¹³⁸

Vsega nekaj let kasneje, 8. oktobra leta 1561, pa je trogirski komes Agostino Bembo sinjorijo obvestil, da je »po sreči in z božjo pomočjo« uspel iz osmanskega suženjstva povrniti deklico, ki so jo Osmani med uradovanjem njegovih predhodnikov ugrabili na območju Trogirja. Pri tem je imel največ zaslug dizdar Klisa, s katerim se je Bembo osebno srečal 28. septembra leta 1561 v »Nadškofovem kaštelu« oziroma kaštelu Sućurac. Tedaj bi se sicer moral sestati s sandžakbegom Klisa, ki pa je ubral daljšo pot mimo Nadina, kjer so Uskoki oplenili osmansko ozemlje.

Sandžakbega dejansko sploh ni bilo na sestanek, tako da je Bembo izkoristil čas in se sestal s kliškim dizdarjem. Ta mu je povedal, da je deklico vrnil zaradi usluge, ki mu jo je že predtem naredil beneški bailo v Istanbulu. Prejšnji kliški dizdar deklice kljub večkratnim prošnjam ni želel vrniti, ampak je odvrnil, da se je deklica spreobrnila v islam, zato bi bila njena restitucija Benečanom kaznovana s smrtjo. To pa ni ustrezalo resnici, kot je zatrdil tedanji dizdar Klisa, saj deklica »ni odpadla od krščanstva.« Prejšnji dizdar je bil zaradi restitucije deklice sovražno nastrojen do svojega naslednika na položaju, zato ga je nameraval očrniti pri Visoki Porti v Istanbulu. Novi dizdar je za zaščito prosil sinjorijo, saj bi drugače po njegovem »meja zašla v temne čase.«¹³⁹

Tako kot po vojni Svete lige se tudi po ciprski vojni reševanje Benečanov iz osmanskega suženjstva ni ustavilo. Komes Trogirja Alvise Corner v svojem končnem poročilu iz leta 1577 navaja, da so na začetku njegovega mandata, torej leta 1575,

¹³⁶ RR, registro 42, 1575. 11. 6.

¹³⁷ RR, registro 43, 1576. 1. 5. Beneški senat je pet mesecev kasneje, 15. novembra istega leta, razpravljal o prošnji za pomoč Hieronimu Parčiču, še enemu kapitanu beneških vojaških sil, ki je padel v osmansko suženjstvo in se nato z velikimi stroški vendarle uspel odkupiti. Sinjorija je ukazala, naj se mu poišče mesto kapitana čete Hrvaških konjenikov, takoj ko bo prosto mesto na voljo, do takrat pa naj prejema dohodek šestih dukatov na mesec. Ob ustreznem času je bil Hieronimo dolžan predstaviti svojega konja pred komesom in kapitanom Šibenika. RR, registro 42, 1575. 15. 11. Senat je 18. maja leta 1576 ponovno razpravljal o veliki Parčičevi revščini. Osmani so mu namreč med zajetjem ukradli orožje in konja, tako da je potreboval denar za novo opremo. Sinjorija mu je zato dodelila denarno pomoč 50 dukatov, ki naj se izplača v naslednjih 2 letih, skupaj s plačo, ki je še vedno znašala 6 dukatov na mesec. RR, registro 43, 1576. 18. 5.

¹³⁸ Ljubić, *Commissions et Relations*, knj. 3, str. 109.

¹³⁹ LR, busta 281, 1561. 8. 10.

na območju Trogirja Osmani ugrabili štiri dečke, ki so odšli prek hribovja, da bi nabrali travo za živino. Corner je takoj pisal sandžakbegu Klisa Ali begu, nečaku vezirja Mehmeta paše, in se pritožil, da gre za resno kršitev midsosedskega sožitja, sandžakbeg pa je odgovoril, da bo takoj odkril in kaznoval krivce ter poslal ugrabljene dečke domov. Vendar pa sta kasneje dva izmed njih pobegnila in pričala, da so ju zadrževali prav na sandžakbegovemu dvoru. Tam sta se še vedno nahajala ostala dva ugrabljeni dečka, ki ju kljub večkratnim protestom Cornerju ni uspelo več rešiti iz suženjstva.¹⁴⁰

Vrhovni nadzornik v Dalmaciji Ferigo Nani je še proti koncu 16. stoletja oziroma 8. aprila leta 1591 prejel pisma baila v Istanbulu s 15. marca, katerim sta bili priloženi dve sultanovi pismi za sandžakbega Klisa, z ukazom, naj vrne tri dečke in dva moška z območja Trogirja, ki ju je v prejšnjih mesecih zaslužnil sandžakbegov kapitan Džafer.¹⁴¹

Nani je takoj obljubil svoj angažma v tej zadevi in teden dni kasneje, 16. aprila, sinjorijo obvestil, da je Baldissera Giganti pisal Andriji Bolčiču v Zadar ter mu poslal tri pisma v osmanski turščini, ki naj bi jih sandžakbeg Klisa izstavil proti Benečanom na območju Šibenika, Trogirja in Splita, obenem pa so vsebovala veliko podatkov o odkupu beneških sužnjev iz osmanskega suženjstva.¹⁴² Svojemu obvestilu je Nani priložil sandžakbegovo pismo s 7. februarja 1591, v katerem je navedeno, da je sultan izdal ukaz, naj sandžakbeg Krke Benečanom restituira pet dečkov, ki so jih Osmani zaslužnili na območju Tinja pri Zadru, poleg tega pa bi morala biti vrnjena še dva moška z območja Novigrada, ki sta bila zajeta pod Velebitom. Eden od njiju je bil v lasti sandžakbega Krke, ki ga je nato poslal v dar kliškem sandžakbegu.

Gigantiju je ob tem trgovec Mateo di Giorgi iz Dubrovnika zaupal, da se v osmanskih rokah nahajajo ženske in deklica, ki so bile zaslužnjene na območju Šibenika in Splita. Giganti je o tem obvestil kliškega sandžakbega, ki je takoj poslal svojega sla k sandžakbegu in kadiji Beograda, z ukazom, naj izročita omenjene sužnje njegovemu slu, ki naj jih pripelje k njemu, saj so bile »zajete v deželi, ki je v miroljubnih odnosih s sultanom.« Giganti je bil mnenja, da kliški sandžakbeg uradno sicer ne more ukazovati ali posegati v jurisdikcijo drugih sandžakbegov, vendar pa je imel med njimi veliko avtoriteto, saj naj bi se ga, kot še navaja Giganti, ostali sandžakbegi bali.

Ena od zaslužnenih žensk, ki je bila aprila zajeta na območju Šibenika, je bila noseča, v času suženjstva pri Osmanih pa je rodila sina, ki so ga krstili. Prodana je

¹⁴⁰ Novak, *Mletačka uputstva*, str. 188–189. Na žalost beneških rektorjev se zahteve po restitucijah prebivalcev z območja Trogirja niso polegale niti v naslednjih letih, saj eden od Cornerjevih naslednikov, Alvise Barbaro, v svojem končnem poročilu iz leta 1588 trdi, da je iz osmanskih rok uspel rešiti 12 beneških zaslužnjencev, ki so jih ob različnih napadih v času njegovega uradovanja ugrabili martolozi in drugi Osmani, »eden pa je že postal podanik Osmanov.« Isto, str. 430: »...*gia fu suddito Turchescho*.«

¹⁴¹ Provveditori da Terra e da Mar (PTM), busta 415, 1591. 8. 4.

¹⁴² Giganti je bil trgovec, ki je imel svojo bazo v Banja Luki, od koder je nadziral trgovino med osmansko Bosno in beneškimi pristanišči v Dalmaciji, zato je postal nadvse vpliven tudi v političnih odnosih med državama. PTM, busta 415, 1591. 16. 4.

bila nekemu Judu, kateremu pa so jo nato odvzeli in jo postavili v pripor, dokler ne bi bilo dokazano, da je zares z območja Šibenika in bi jo torej morali osvoboditi. Giganti je beneške oblasti pozval, naj njeno identiteto nemudoma potrdijo s pričami ali pismi šibeniškega komesa, »saj je potrebno nekaj storiti za beneške podanike, ne zaradi drugega kot iz ljubezni do svete cerkve.«¹⁴³

V 17. stoletju so se odkupi prebivalcev z beneškega ozemlja na vzhodnem Jadranu nadaljevali z nezmanjšano intenzivnostjo, tako da je proti koncu stoletja, 13. julija leta 1686, Svet naprošenih odobril denarno pomoč Zuanu Albertiju iz Splita za njegovo rešitev iz osmanskega suženjstva. O tem ni bilo podrobnejšega procesa, kot je bilo sicer običajno, saj je Vrhovni nadzornik s svojimi pismi predtem zelo natančno predstavil dejansko stanje. Alberti tako še ni bil rešen suženjstva, temveč je prišel nazaj v Split prav z namenom, da bi poskrbel za zbiranje odkupnine.

Predlogu, da bi Albertija zamenjali z Osmanom, ki je bil tedaj v zaporu v Splitu, so ostro nasprotovali vodilni predstavniki splitske mestne skupnosti, saj naj bi bil po njihovem zatrjevanju zajeti Osman zagrizen sovražnik sinjorije. Leto predtem so namreč zamenjali nekega Osmana za meščana Šibenika, vendar se je ta nato po izpustitvi še z večjo vnemo lotil plenjenja prebivalcev na beneških posestih. Vrhovni nadzornik je zato predlagal, naj se finančno pomaga samemu Albertiju, da se bo lahko odkupil, in Svet naprošenih je njegov nasvet upošteval.¹⁴⁴

Do najodmevnejšega primera s konca 17. stoletja pa je prišlo dve leti kasneje oziroma 19. septembra leta 1688, ko je Svet naprošenih Nadzornikom nad hospitali priporočil pomoč pri odkupu Demetria Savia, kateremu je pomoč obljubil tudi beneški senat. Savio je bil namreč najprej v službi Vrhovnega nadzornika nad orožjem v Dalmaciji Domenica Mora, nato pa je postal kancler beneškega komisarja Michiela. V osmansko suženjstvo je padel med boji ob beneškem zavzetju Sinja leta 1686. Za odkup iz osmanskega suženjstva mu je bila določena visoka cena 600 cekinov, zato je nujno potreboval denarno pomoč. Svet naprošenih je pozval h »kar največji pomoči za olajšanje njegove osvoboditve.«¹⁴⁵

Beneške oblasti so vse do ukinitve Beneške republike leta 1797 nadzorovale in aktivno sodelovale v procesu odkupovanja svojih državljanov in tujcev v svoji službi iz osmanskega ujetništva, pri čemer je imelo ravno območje vzhodnega Jadrana še posebej pomembno vlogo. Ravno na beneških vzhodnojadranskih posestih, kot tudi na Levantu, je bil namreč osmanski vojaški pritisk, uperjen proti sinjoriji, najmočnejši in zato je tam najpogostejše prihajalo do beneško-osmanskih spopadov ter osmanskega plenjenja v obdobjih miru, v katerih je bilo zaslužjenih veliko število Benečanov, ki jih je bilo potrebno stalno odkupovati.

¹⁴³ PTM, busta 415, 1591. 7. 2.

¹⁴⁴ POLP, busta 98, 1686. 13. 7.

¹⁴⁵ POLP, busta 98, 1688. 19. 9.

SUMMARY

“For the Redemption of Poor Slaves, Our Subjects”:
Rescuing the Venetians from the Ottoman Slavery and the
Ottomans from the Slavery of the Venetians in 16th-Century
East Adriatic

Klemen Pust

In the eastern part of the Adriatic, the capture and enslaving of Venetians and, on the other hand, of Ottomans, and their subsequent rescue from slavery, were an integral part of relations between the Venetians and the Ottomans. People were either born as slaves; were sold to slavery; offered themselves into slavery for a variety of reasons, particularly famine; and entered slavery through capture.

Due to repeated Ottoman raids and conquests, slavery in the entire Mediterranean area acquired a different character in the Early Middle Ages, specifically after 1453. Since Islam did not abolish slavery until the very end of the 19th century the practice continued throughout the Ottoman Empire, and also in eastern Adriatic, until that time. Numerous people were enslaved when captured in battle or during Ottoman raids, and many of them could never regain their freedom.

In the 16th and at the beginning of the 17th centuries, many slaves were likewise taken prisoners by the Christians, including by the Uskoki. Even though the enslaved Ottomans were generally called the “Turks” they also included Turks from Anatolia and other Muslims, all of whom were later forcibly converted to Catholicism. Among the captured were also numerous Slavic Catholic and Orthodox *martolos* as well as women and children, particularly from Bosnia and Dalmatia, who had been captured during military operations.

A significant feature of relations between the Venetians and the Ottomans, which was of particular importance for both sides, was the exchange of prisoners, which enabled them to save the money otherwise needed for their ransom. In all peace treaties with the Ottomans, the Venetian Seignery officially agreed on reciprocal exchange of prisoners. However, the majority of exchanges took place on the local level by agreements between Venetian rectors of Dalmatian towns and Ottoman provincial administrators.

Equally significant were the institutions of restitution and ransom. Due to the large number of citizens of the Venetian Republic who needed to be rescued from slavery, the Venetian Seignery established a special office responsible for related activities. Consequently, the Council of Requests adopted a decision on June 3, 1588, with which it ratified the previously determined pivotal role of the *Provveditori sopra Ospedali e Luoghi Pii* (Supervisors of Hospitals and Religious Places).

Viri in literatura

Arhivski viri

Archivio di Stato di Venezia (ASV), Capi del Consiglio dei Dieci (CCD), Lettere dei Rettori (LR), buste: 280 (Sebenico), 281 (Trau), 283 (Zara, 1500–1574), 302, 305.

ASV, Lettere e Scritture Turchesche (LST), buste: 1, 3, 6, 10.

ASV, Provveditori sopra Ospedali e Luoghi Pii (POLP), Schiavi, buste: 59, 98.

ASV, Senato, Dispacci, Provveditori da Terra e da Mar (PTM), busta 415 (Provveditore Generale in Dalmazia, 1591).

ASV, Senato Mar (SM), Rubriche e Registri (RR), registri: 15 (1500–1502), 16 (1503–1507), 17 (1508–1512), 20 (1522–1525), 24 (1537–1538), 25 (1539–1540), 40 (1571), 41 (1572–1573), 42 (1574–1575), 43 (1576–1577).

Državni arhiv u Dubrovniku (DAD), Debita Notariae (DN), XXXVIII, XLIII, XLVII, LIII.
 DAD, Diversa Notariae (DVN), LVIII, LX, LXXIX.
 Državni arhiv u Zadru (DAZ), Arhiv Šibenika (AŠ), škatla V.
 DAZ, Atti del conte di Zara (ACZ), Pietro Marcello, vol. I., II.
 DAZ, Ducali e terminazioni (DT), liber II (1458–1487).

Objavljeni viri

- Đurđev, Branislav, Filipović, Nedim, Hadžibegić, Hamid, Mujić, Muhamed, Šabanović, Hazim: *Kanuni i kanun-name za Bosanski, Hercegovački, Zvornički, Kliški, Crnogorski i Skadarski sandžak*. Monumenta turcica historiam slavorum meridionalium illustrantia, tomus I. Sarajevo: Orijentalni institut u Sarajevu, 1957.
- Grubišić, Slavo: *Knjiga statuta, zakona i reformacija grada Šibenika*. Šibenik, 1982.
- Klaić, Nada: *Izvori za hrvatsku povijest, III. (God. 1530.–1671.)*. Zagreb: Školska knjiga, 1959.
- Klaić, Nada: *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*. Zagreb: Školska knjiga, 1972.
- Kos, Dušan: *Statut izolskega komuna od 14. do 18. stoletja*. Koper: Založba Annales, 2006.
- Kukuljević Sakcinski, Ivan: Odnosaji skupnovlade mletačke naprema južnim Slavenom. Izvadjeni iz ljetopisah Marina Sanuda (1496–1533). *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku* V., 1859, str. 3–160.
- Kukuljević Sakcinski, Ivan: Odnosaji skupnovlade mletačke naprema južnim Slavenom. Izvadjeni iz ljetopisah Marina Sanuda (1496–1533). *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku* VI., 1863, str. 161–476.
- Kukuljević Sakcinski, Ivan: Odnosaji skupnovlade mletačke naprema južnim Slavenom. Izvadjeni iz ljetopisah Marina Sanuda (1496–1533). *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku* VIII., 1865, str. 1–256.
- Ljubić, Šime: *Commissiones et Relationes Venetae. Tomus I. Annorum 1433–1527*. Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium, volumen 6. Zagrabiae: Sumptibus Academiae Scientiarum et Artium, 1876.
- Ljubić, Šime: *Commissiones et Relationes Venetae. Tomus III. Annorum 1553–1571*. Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium, volumen 11. Zagrabiae: Sumptibus Academiae Scientiarum et Artium, 1880.
- Ljubić, Šime: *Listine o odnosajih između južnoga Slavenstva i Mletačke Republike. Knjiga X.: Od godine 1453 do 1469*. Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium, volumen 22. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1891.
- Miović, Vesna: *Dubrovačka Republika u spisima osmanskih sultana: s analitičkim inventarom sultanskih spisa serije Acta Turcarum Državnog arhiva u Dubrovniku*. Dubrovnik: Državni arhiv u Dubrovniku, 2005.
- Novak, Grga: *Mletačka uputstva i izvještaji. Svezak IV: Od 1572 do 1590 godine*. Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium, volumen 47. Zagreb: JAZU, 1964.
- Pedani Fabris, Maria Pia: *I »Documenti turchi« dell'Archivio di Stato di Venezia*. Roma: Ministero per i beni culturali e ambientali, Ufficio centrale per i beni archivistici, 1994.
- Sanudo, Marino: *I Diarii di Marino Sanuto (MCCCCXCVI–MDXXXIII), vol. 1–58*. (Rinaldo Fulin, Federico Stefani, Niccolo Barozzi, Guglielmo Berchet, Marco Allegri ur.). Venezia: La Regia Deputazione Veneta di Storia Patria, 1879–1902.
- Senato Mare (1440–1797). *Atti e Memorie della Societa Istriana di Archeologia e Storia Patria (AMSI)* VII., 1891.
- Senato Mare (1440–1797). *AMSI* XII., 1896.
- Senato Secreti (1401–1630). *AMSI* VI., 1890.
- Solitto, Vicko: *Povijesni dokumenti o Istri i Dalmaciji*. Split: Književni krug, 1989.

- Tagliaferri, Amelio et al.: *Relazioni dei Rettori Veneti in Terraferma, vol. I.: La Patria del Friuli (Luogotenenza di Udine)*. Milano: Dott. A. Giuffrè editore, 1973.
- Theunissen, Hans: Ottoman-Venetian Diplomats: The *Ahd-names*. The Historical Background and the Development of a Category of Political-Commercial Instruments together with an Annotated Edition of a Corpus of Relevant Documents. *EJOS* I, 1998, str. 1–698.
- Theunissen, Hans: Cairo Revisited (I): Four Documents Pertinent to the Ottoman-Venetian Treaty of 1517. *EJOS* II, 1999, str. 1–29.
- Theunissen, Hans: Cairo Revisited (II): Auf der Suche nach dem osmanisch-venezianischen Friedensvertrag von 1540. *EJOS* II, 1999, str. 1–67.

Literatura

- Allachevich, G.: Mercato di schiavi a Spalato nel 1540. *Cronaca dalmatica*, 23. 10. 1888.
- Benvenuti, Angelo de: *Storia di Zara dal 1409 a 1717, vol. I*. Milano: Bocca, 1944.
- Bono, Salvatore: *Schiavi musulmani nell'Italia moderna. Galeotti, vu' cumpra, domestici*. Napoli: Edizioni Scientifiche Italiane, 1999.
- Bono, Salvatore: *Il Mediterraneo. Da Lepanto a Barcellona*. Perugia: Morlacchi Editore, 2001.
- Boškov, Vančo, Šamić, Jasna: Turski dokumenti o slovenačkom roblju u Sarajevu u 16. vijeku. *Zgodovinski časopis* 33, 1979, str. 5–12.
- Bošković, Marko: Herojski podvizi bokeljskih pomoraca – Perast. *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru* 13, 1965, str. 171–179.
- Budak, Neven: Pregled literature i objavljenih izvora o problemu serva i famula u srednjovjekovnim društvima na istočnom Jadranu. *Radovi* 17, 1984, str. 5–33.
- Budak, Neven: Servi ranog srednjeg veka u Hrvatskoj i Dalmaciji. *Starohrvatska prosvjeta* 15, 1985.
- Csukovits, Enikő: Miraculous escapes from Ottoman captivity. (Geza David, Pal Fodor ur.). *Ransom Slavery along the Ottoman Borders*. Leiden-Boston, 2007, str. 1–18.
- Čar, Hatidža: Demografsko kretanje, socijalni i konfesionalni sastav stanovništva u Visočkoj nahiji. *Prilozi za orijentalnu filologiju* 41, 1991, str. 185–197.
- Čebotarev, Andrej: Martolozi kao trgovci robljem od 15. do 18. st. *Hereditas rerum Croaticarum ad honorem Mirko Valentić*. (Alexander Buczynski, Milan Kruhek, Stjepan Matković ur.). Zagreb, 2003, str. 75–84.
- Čremošnik, Gregor: Pravni položaj našeg roblja u srednjem veku. *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu* 2, 1947, str. 69–73.
- Čremošnik, Gregor: Izvori za istoriju roblja i servicijalnih odnosa u našim zemljama srednjeg vijeka. *Istorijsko-pravni zbornik* 2, 1949, str. 148–159.
- Dams, Jean: Une »Redemption« de captifs Chrétiens au XVIIe siècle. *Melanges de Science Religieuse* 42, 1985, str. 141–148.
- Davis, Robert C.: *Christian Slaves, Muslim Masters. White Slavery in the Mediterranean, the Barbary Coast, and Italy, 1500–1800*. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan, 2004.
- Doumerc, Bernard: L'Adriatique du XIIIe au XVIIe siècle. (Pierre Cabanes ur.). *Histoire de l'Adriatique*. Paris, 2001, str. 201–312.
- Dursteler, Eric R.: *Venetians in Constantinople. Nation, Identity, and Coexistence in the Early Modern Mediterranean*. Baltimore: The John Hopkins University Press, 2006.
- Faroghi, Suraiya: *The Ottoman Empire and the World around it*. London: I. B. Tauris, 2004.
- Filipović, Nedim: Pogled na osmanski feudalizam (sa naročitim obzirom na agrarne odnose). *Godišnjak istorijskog društva BiH* 4, 1952, str. 5–146.
- Fontenay, Michel: Il mercato maltese degli schiavi al tempo dei Cavalieri di San Giovanni (1530-1798). (Giovanna Fiume ur.). *La schiavitù nel Mediterraneo. Quaderni storici* 36, 2001, 391–413.

- Gestrin, Ferdo: Suženjstvo-prisilna migracija Slovanov v Italijo. *Zgodovinski časopis* 50, 1996, str. 11–20.
- Gestrin, Ferdo: Migracije Slovanov v Italijo. Rezultati jugoslovanske historiografije. *Zgodovinski časopis* 32, 1978, str. 7–21.
- Gobbi, Olimpia: Quando il Turco si fece cristiano: conversioni di schiavi e relativo cerimoniale. (Sergio Anselmi ur.). *Pirati e corsari in Adriatico*. Cinisello Balsamo, 1998, str. 145–157.
- Göllner, Carl: *Die europäischen Türkendrucke des XVI. Jahrhunderts, Bd. II*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, Baden-Baden: Librairie Heitz GmbH, 1968.
- Grafenauer, Bogo: Zgodnjefevdalna družbena struktura jugoslovanskih narodov in njen postanek. *Zgodovinski časopis* 14, 1960, str. 35–93.
- Handžić, Adem: O gradskom stanovništvu u Bosni u XVI stoljeću. *Prilozi za orijentalnu filologiju* 28–29, 1980.
- Hrabak, Bogumil: Skopskiot pazar na robje vo XV i XVI vek. *Glasnik na INI* 1, 1980, str. 151–161.
- Hrabak, Bogumil: Turske provale i osvajanja na području današnje severne Dalmacije do sredine XVI stolecja. *Radovi Instituta za hrvatsku povijest* 19, 1986, str. 69–100.
- Klaić, Vjekoslav: *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX stoljeća, sv. IV (1458–1526)*. Zagreb: Matica Hrvatska, 1973.
- Klen, Danilo: Pokršćavanje »turske djece« u Rijeci u XVI i XVII stoljeću. *Historijski zbornik* 29/30, 1976–1977, str. 203–207.
- Lalošević, Aleksandar S.: Značajne borbe bokeljskih pomoraca protiv gusara i pirata. (Danilo Kalezić ur.). *12 vjekova Bokeljske mornarice*. Beograd, 1972, str. 74–78.
- Malcolm, Noel: *Bosnia – a short history*. London: Macmillan, 1994.
- Maštrović, Vjekoslav: *Grad Nin i naše pomorstvo. Povodom 900-godišnjice Krešimirove darovnice o našem moru*. Zadar: Društvo za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije, 1969.
- Milošević, A.: Navala afričkih gusara na Perast 1624. godine. *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru* 7, 1955, str. 83–134.
- Mlinarič, Jože: Usoda turških ujetnikov v avstrijskih deželah v času od 15. do 17. stoletja in njihovo pokrščevanje. (Sašo Jerše et al. ur.). *Med srednjo Evropo in Sredozemljem. Vojetov zbornik*. Ljubljana, 2006, str. 289–305.
- Nogrady, Arpad: A list of ransom for Ottoman captives imprisoned in Croatian castles. (Geza David, Pal Fodor ur.). *Ransom Slavery along the Ottoman Borders*. Leiden-Boston, 2007, str. 27–34.
- Novak, Grga: *Jadransko more u sukobima i borbama kroz stoljeća. Od 1409. godine do Drugog svjetskog rata, drugi dio*. Split: Marjan tisak, 2004.
- Pedani, Maria Pia: *In nome del Gran Signore. Inviati ottomani a Venezia dalla caduta di Costantinopoli alla guerra di Candia*. Venezia: Deputazione editrice.
- Pinelli, Paola: Od Dubrovnika do Firenze: bilješke o novačenju posluge u 15. stoljeću. *Analiza Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 46, 2008, str. 65–80.
- Pinelli, Paola: From Dubrovnik (Ragusa) to Florence: Observations on the recruiting of domestic servants in the fifteenth century. *Dubrovnik Annals* 12, 2008, str. 57–71.
- Pust, Klemen: Vojaški odnosi med Beneško republiko in Osmanskim cesarstvom na območju Dalmacije v letih 1524–1534. (Sašo Jerše et al. ur.). *Med srednjo Evropo in Sredozemljem. Vojetov zbornik*. Ljubljana, 2006, str. 259–275.
- Pust, Klemen: Beneško-osmanski pomorski spopadi na Jadranu v XVI. stoletju. *Povijesni prilozi* 38, 2010, str. 97–133.

- Samardžić, Radovan: *Veliki vek Dubrovnika*. Beograd: Prosveta, 1962.
- Setton, Kenneth M.: *Venice, Austria, and the Turks in the Seventeenth Century*. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1991.
- Silajdžić, A.: O slučajevima ropstva zabilježenim u sudskom protokolu sarajevskog kadije iz godine 1556/57. *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva u FNRJ* 3, 1952.
- Solovjev, Aleksandar: Trgovanje bosanskim robljem do godine 1661. *Glasnik Državnog muzeja u Sarajevu* 1, 1946, str. 139–164.
- Stanojević, Gligor: Trgovina robljem u doba kandijskog rata. *Istorijski glasnik* 3-4, 1957, str. 105–112.
- Stipančić, J.: Naši krajevi i trgovina robovima. Sarajevo, 1928.
- Stošić, Krsto: Turski robovi u XVII. vijeku u Šibeniku. *Bogoslovska smotra* 24, 1936, str. 87–100.
- Šegvić, Kerubin: Roblje u Hrvatskoj. *Hrvatsko kolo* 2, 1906, str. 324–332.
- Šunjić, Marko: Stipendiarii veneti u Dalmaciji i Dalmatinci kao mletački plaćenici u XV vijeku. *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine* 13, 1962, str. 251–288.
- Teja, Antonio: Aspetti della vita economica di Zara dal 1289 al 1409, parte II.: La schiavitù domestica ed il traffico degli schiavi. *Rivista dalmatica* 22, 1941, str. 20–38.
- Traljić, Seid Mustafa: Tursko-mletačko susjedstvo na zadarskoj krajini XVII stoljeća. *Radovi Instituta JAZU u Zadru* 4-5, 1959, str. 409–424.
- Traljić, Seid Mustafa: Zadar i turska pozadina od XV do potkraj XIX stoljeća. *Radovi Instituta JAZU u Zadru* 11-12, 1965, str. 203–227.
- Vasić, Milan: *Martolozi u jugoslavenskim zemljama pod turskim vladavinom*. Djela, knj. 29, Odjeljenje istor-filol. nauka, knj. 17. Sarajevo: ANUBiH, 1967.
- Verlinden, Charles: L'esclavage sur la côte dalmate au bas moyen âge. *Bulletin de l'Institut Historique Belge de Rome* 41, 1970, st. 57–140.
- Verlinden, Charles: Le relazioni economiche fra le due sponde adriatiche nel basso Medio Evo alla luce della tratta degli schiavi. (Pier Fausto Palumbo ur.). *Momenti e problemi della storia delle due sponde adriatiche*. Roma, 1973, str. 103–139.
- Vinaver, Vuk: Trgovina bosanskim robljem tokom XIV veka u Dubrovniku. *Anali Historijskog instituta JAZU* 2, 1953, str. 125–147.
- Voje, Ignacij: Naseljavanje turskih zarobljenika u slovenačkim zemljama u 16. i 17. veku. *Jugo-slovenski istorijski časopis* 4, 1969, str. 38–47.
- Voje, Ignacij: O usodi turskih ujetnikov v slovenskih deželah v XVI. in XVII. stoletju. *Časopis za zgodovino in narodopisje, nova vrsta* 43/8, 1972, str. 254–262.
- Voje, Ignacij: Vplivi osmanskega imperija na slovenske dežele v 15. in 16. stoletju (problemi, stanje historiografije). *Zgodovinski časopis* 30, 1976, str. 3–21.
- Voje, Ignacij: Odkupovanje Furlanov iz turškega ujetništva. *Zgodovinski časopis* 41, 1987, str. 257–264.
- Voje, Ignacij: Odkupovanje slovenskih sužnjeva iz turškega ujetništva. *Slovenci pod pritiskom turškega nasilja*. Ljubljana, 1996, str. 91–107.
- Vrandečić, Josip: Had an Ottoman Combatant any Chance to Win the Love of the Daughter of the Rector of the Dalmatian Town Zadar (Islam in Ottoman Dalmatia in the 16th and 17th century and its coexistence with the Christian world of neighboring Venetian Dalmatia). *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 34 (21), 1994–1995, str. 163–184.
- Živković, Pavao: Mletačka trgovina bosanskim robljem u srednjem vijeku. *Godišnjak društva istoričara BiH* 21–27, 1976, str. 51–58.